

У ОЧИ ЗАДУШНИЦА

— СЛИКА ИЗ КЊИГЕ „ДРХТАИ ДУШЕ“ —

Како тужно, ужасно звоне данас та звона! Као ужасне оптужбе против човјечанства губе се тугави звуци њихови у црну, магловиту, ладну ноћ. Час јецају као ћеца која се не могу да помогну, час опет грме пријетећи људству страшно, јер треба тек њихова звука, да се оно сети својих покојника. Чини ми се као да чујем силян глас, што опомиње људство — али у залуду. Сутра ће до душе отићи на гробље готово сви они, који су данас послали по служинчади скупоцјене или јептине вијенце. Сјутра ће сви ти људи плакати као на заповијед, јер је сјутра дан мртвих. То је већ тако дијело и стално утврђено на тому свијету: један једини дан у години мртвима, а сви остали забави и ужитку.

Чему си разбјјати главу тиме?

И ти ће људи плакати, а то је доста, јер нико и не пита, хоће ли они тих суза и осјећати.

На дан Свих Светих однесу или пошаљу на гробље вијенце, да их може тачно прегледати знатижељна множина свијета, која се онђе шеће и весело забавља. Према тому се и оцијењује „туга“ дубоко уцвиљене родбине за „милим и никада незаборављеним“ покојником.

Према љепоти цвијећа и осталог купљенога накита просудит ће сви ти брбљави, бездушни шетаоци, „искрену“ тугу исто такве жалосне

родбине; према броју свијећа и шарених свјетиљака приповиједат ће сјутра цијели град о „инетету“ те и те харне породице, док се гробари и продавачи цвијећа те свјећица весело смјешкају, изругавајући се глупости све те госпoде, која не знаду, што су сухе и невиђене сузе.

Мене боле данас ови жалобни звуци. Силно ме боле. Допиру ми до мозга, потресују живце, па парају душу и мени и оним сиромасима, који носимо гробове своје у души сачуване.

И код мене покушаће као и код још некојих, да прорачунавају тугу нашу према броју свијећа и према љепоти цвијећа. Али се преварише. У нас нема ни једнога ни другога. Од некојих нас гробова дијеле долине и горе. Од ниједних пак не дијели нас вријеме. У нашим душама гори увијек спомен-свијеће — невиђене, али тим сјајнијега пламена. Гробови су наши окићени цвијећем успомена, а расвијетљени свјећама, што горе у нашим очима а свршавају вијек свој као сузе.

Од тих се суза многе и не виде, јер падају на нашу душу попут олова. А многи од нас неразумљених сиротана оплакујемо по неколико гробова у души. То боли — боли више од удараца. Па ипак. Ми можемо још да подносимо, па са презирним смјешком на блиједим од боли уснама пролазимо крај те руље свијета, којој захвалност не вриједи више, него ли за новац купљени вијенац — а често ни толико! Са презиром пролазимо крај свега тога свијета, кому је у души

Мајкард Меренс,

БРАЋ. ОРД. ГЕНЕРАЛНИ КОНСУЛ У ХОЛАНДИЈИ.

само клевета и завист и који се брани потвором, а кому силно годи, ако му рекнеш: е је и поштен и мудар и захваљан.

За то нас и прате за цијелога живота мртвачка звона. Сваки час закопавамо коју наду, по коју жељу! Често и често закопавамо и љубав, што 'по је сиратио у гроб баш тај исти глуши свијет. А да и не спомињем идејала младости те чежња душе. Наша је болнемоћна. Лазари душа — а често и тијела — пролазимо животом; људи се смију, а звона, та ужасна мукла звона ударају тако жалосно, у глави ми јечи непрестано „*mentem homo*“ —, док душа плаче, плаче и плачући не свисне. — — —

И даље звоне звона у ту црну, магловиту, ладну ноћ. Глава ми клонула на прса, а моје успомене плачу — плачу, што их још нестало није.

Загреб

Владоје С. Југовић.

ЗАМАК КРАЈ МОРА

Нагнут над пучином на високој хриди
Крај обале стрме при се замак види;
Под њим попор киви и вода се пени,
Ал' он ћути као витоз замишљени —
Ћути, у дубине мисао му грезне,
Где из морских вала стару славу паче.
Види бој, за којим тако дуго чежне:
На гусарске чете
Стреле одачете;
Сикћу стреле, рече море, јек сабаља
Бојни клин пролама, — и већ ко на јани
С грозом мотри где му душманин се ваља
Уз сломањена весла по нази кривани. —
Ал' кад саврак мине — сно лаке барке
Где по води класи, таласићи шуме
Уа свему рибара крај танке рибарке —
Ново поколење, што га не разуме....
Једино кад олуј по мору заброди,
Он с бурним морем страшни бојак води;
Кад загрми небо, неман се пробуди,
Кад зелени лани скоче му на груди
Са балин гривама — тада на таласи
За крвавом славом пуну жељу гаси,
Мисли крв је људска, па од дивља беса
Над попором дуго кављнице отреса....

Ленски.

КАКО СУ СРБИ УСТАЛИ ПРОТИВ ТУРАКА

1804. ГОДИНЕ?

Данас је изашло више дела, расправа и других списа о почетку устанка противу хаџија 1804. године. Тумачило се свакојако, али мени се вагда чинило да није још објашњен први покрет. У свима делима, као у „Даници“ Вуковој за 1828. год., у „Мемоарима“ Проте Матије Ненадовића, у „Устанку Србском под Црним Брђем“ од Јована Хаџића, у уџбенику за српску историју од Н. Кретића, у делу Ранке-а „Србија и Турска у деветнаестом веку“ и т. д. говори се да је прво настала сеча кнезова, и да је та сеча била непосредан узрок

устанку. Међу тим од простог света, особито по Шумадији, чуће се, како се српски народ никад не би дигао на своје душмане, да они не такоше у образ и поштење српских жена и девојака. Таква причања слушао сам и од осамдесетогодишњих стараца у крагујевач. округу.

Међу овде наводити свакога од поменутих писаца, шта веле о непосредном узроку устанка 1804. године. Али ипак ово из два три дела, шта се говори о узроку првога устанка. Јован Хаџић говори о орашачком састанку вели, како је тамо речено: да се турски зулум више трпети не може, како су хаџије најврсније људе по народу почели убијати и како сад нема другог спаса него се одупрети томе злу и дићи се на оружје, те протерати те зле Турке, очистити села од зликоваца, попатити хаџије, хаџије и субаше поубијати или протерати, па и да хаџија се ослободити, те сачувати своју веру, образ и поштење¹⁾. Ранке, говорећи о сечи кнезова, вели како остали виђенији људи, незнајући коме је намењено гинути, поплаше се, не само они по и најсиромашнији, па све што је снажно и одрасло, побегне у гору у хајдуке.²⁾ Није без значаја ни ово Ранкеово резоновање о самом устанку, где говори на стр. 75. истог дела, и завршује та своја размишљања оним речима: „Знамо како је „у овом народу било правог живота народног, било је „осећања о себи, пробуденог у последњим ратовима, и „што је још више, пробуденог нарочито ратовањем против тих истих јаничара, који сад бежаху наумили да све „посатиру.

„Кад се већ дошло на границу међу смрћу и животом, или се то осећање морало тргнути и подићи, или „га није никако ни било.

„Каснијим посматрањем моћи ће се разумети како „је то баш дало новог скока народноме развијању.

„Селаци и чобани, који сад побегоше у планину од „својих кућа, прво су мислили како ће се моћи вратити „својим кућама а да се немају чега плашити за се и за „свој живот. А ако су то хтели, онда се није имало друго „шта чинити до почети рат на све стране, те силом учинити крај насиљу, које се вршило тако без обзира.

„На то прегоше сви до једнога“.

Дакле, да није било сече кнезова, снажни, одрасли и отресити Срби не би побегли у гору и у хајдуке, па, разуме се, не би било ни устанка. То је логичан извод из онога што каже Ранке. Исто тако говори и Ник. Бретић у свом уџбенику „Историје Српског народа.“³⁾

Из свега тога излази, као да пре сече кнезова није било никакве спреме за устанак, нити се на то помишљало у народу. Тек кад су хаџије загрозиле лично и имаовинској безбедности, кад почеше дирати у образ и поштење, Срби се одлучише на устанак. А да тога није било, ко зна кад би се Срби дигли на оружје против Турака. То мишљење, поред тога што се налази у појединим списима, кружи данас код већине наших интелегентних људи. Обично ћете чути: „Море, да нису хаџије почеле „убијати поједине кнезове и вападати на жене и девојке „а данас би Срби ладали турске коње.“

Мени је свагда изгледало да се овим чинила велика неправда како оним великим нашим предцима, који се први пут дигаше против Турака и бореше 1804. до 1813. г. тако и онима, који од 1815. до 1836. год. ствараху данашњу Србију. Изгледало ми је да данашње потомство не одаје достојну пошту према великим заслугама својих титанских предака.

Тога ради трагао сам, не би ли ма где што нашао што би јаче и тачније говорило о томе, како су Срби устали 1804. год. на Турке.

Наметало ми се чешће пута питање: Зар није и раније било разних насиља од стране Турака према Ср-

1) Устанак Србский, стр. 16.

2) Србија и Турска у XIX. веку, 75 и 74.

3) Последњј друго издање од 1883. год., стр. 141 и 142.

бима? Није ли и раније било убиства и отмица, насиља и скрнављења не само српског образа но и светиња српских, па се не јави тако свакако — самостала — покрет као онај од 1804. год.?

У изношењу историске грађе за историју оног великог покрета 1804. године непрестано стоји једна страна нејасна и довољно необјашњена. А из самог тока догађаја види се да је нешто морало претходити сечи кнезова по нахијама. У ономе што износи Ранке, по Вуку, изгледа, као не би било довољно узрока за сечу кнезова. Тамо се говори, како су насиља дахиска била таква и толика, да су досадила не само Србима но и Турцима спахијама. С тога се спахије обратише за помоћ Цариграду а српски кнезови састану се негде у манастиру и

„жао тући с правоверним, већ војску друге вере и на-
рода, те ће им бити како није било никада ни једноме
Турчину.“

Дахије су се домишљале ко то може бити, и нај-
после су дошли до закључка, да то нико други не може
бити но раја. С тога они (дахије) одлуче да пођу у уну-
трашњост и да побију све оне знатније људе, који би им
могли бити опасни. И, ето, с тога је настала сеча кне-
зова, с тога је плануо и први устанак. Зар то не изгледа
на први поглед јасно. Па опет није тако у свему. Опет
је узрок устанка друкчији. Из онога што ниже следи,
види се да је прво био договор да се устане против Ту-
рака, па после тога договора да је настала сеча кнезова.

По ономе, што је до данас писано о сечи кнезова,

Преле. Сликао г. Светислав Јовановић.

саставе писмено султану. У том саставу тужише се кне-
зови, како су их дахије са свим похарале, и већ у лику
опасале, „па насиљницима није ни тога доста, налетеу им
„се на душу, веру и част; муж није господар својој
„жени, ни отац ћери, ни брат сестри; просиће се грдња
„на манастир, на цркву, на попа и калуђера. Па ако
„си нам цар, цвилели су људи, ходи нас опраштај на-
„силника; ако ли не ћеш, а ти бар нам подај гласа да
„знамо, па да нагнемо у планину, или да скочимо у воду,
„те да се даavimo.“ Султан добивши ту тужбу поздравил
дахије, „ако се не окрену управљати друкчије, да ће на
„њих војску послати, али не турску, јер се правоверним

зна се да је та сеча била друге половине месеца јануара
1804. године, па је после тога одмах настао покрет. Али
па све ове догађаје даје мало више светлости једно пи-
смо ондашњег црногорског владике *Петра Петровића I*.
Његоша, доцније светог, које је писао дечанском игуману
Хаџи Данилу. У том писму владика нише пред сам уста-
нак игуману и јавља како ће се и Срби и Црногорци
подићи против Турака и саветује му шта да ради са Њи-
вотом св. краља. Писмо гласи:

„Преподобни отче и Брате, данило, Игумене дечан-
„ски и сродствениче здравствунте, датие на знаић, добро
„да пазитић, оће ова година имамо намереније ми Црно-

„горци и са Београдске стране серби, оћемо скочити на оружје противъ нашихъ врагова турака, ако можемо и нас да избавимо, неголи гледати да сачувате светог Крала Кивотъ са свете моћи и Крстова и све утвари церковним и да добиете од Бога силу и отъ насъ мољтва Благословеније, ако не можете сачувати ствари а ви преко Васоевића и Куча и пилера донесите на Цетинић, и ми се надамо да ће и славна Русија да помогне свема християнима да се ослободе ига турског. Писано на Цетинић у Митрополију Јануаръ 10-гъ 1804.

„Вашъ доброжелатељ
„**Петаръ Петровићъ негошъ**
„владика пригорскъ.“

Према горњем писму излази као несумњиво то, да се устанак спремао још раније, дакле још 1803. године, и да је било договарања са цетинишким владиком. Као год што је владика припремио за тај догађај дечанскога игумана хаџи Давида Петровића, тако исто морало се радити и у београдском нападу. Поводом овога договора, који је био свакако друге половине 1803. године, мора да је писано и оно писмо турскоме цару, у коме су се Срби тужили султану на зла дахиска. Дахије су морале сазнати што за овај договор, о коме пише владика Петар, и услед тога пошлѣ да поубијају знатије људе, те услед тога плачула и буна. Да је било раније договора за устанак, доказ је и то што се једновременно јавио покрет у Шумадији, у Ваљевској и Пожаревачкој.

Као резултат целог овог чланчића јесте тај, да је прво било систематске спреме и договора за устанак, да је услед те припреме и договора настала сеча кнезова, а за сечом кнезова да се јавио устанак као неминовна последица ранијега рада на устанку.

Могло би се овде стати, али како је овим додирнут и сам почетак устанка, да наведемо и још једно писмо, у коме се излаже почетак устанка. То писмо писао је протопресвитер земунски Михаил Пеић, из Земуна, око 20. фебруара 1804. год. митрополиту карловачком Стевану Стратимировићу. Он је стигао у Карловце 23. фебруара 1804. год. Наводим га без икаква коментара:

„Непропуштам Вашој Експеленцији и следујућим прикљученија всенижајше објавити:

„Наши Србли кад су уже видели да крајња погубељ пред очима стојит, удаљу се неколико поглавити персона у шуму и после начини се једно число от 2000 људи, кои јесу на 4. колоне ходићи разделити, једну т.е. главну води неки Церин Ђерђе, кои има код себе до 800 људи, а другу Прота из Вербице, старац, који пред људима један крет у руци, а други о врату, ношећи, хаџи, и Бога једнако о победи моли. Трећу колону води неки кнез Дима, а четврту Главаш неки коње био с Лазом Харамбашом у банди — и после овај пети и Лазу убио је. — Тако сад виде Турци да се зло за њи ради.

„Између ови 4 данје отиде Агалија с 400 Турака и узме још к тому до 20 пандура от Србаља, у Сервију са Сервијанци мир правити и дође у Сремчицу село, и ту коначује, предани, а после кад наступи друга ноћ, наши Србли чују тај глас и пошљу из колоне Ђокине једну патролу, да виде, колико имаде Турака, и како стоје, да могу на њи ударити. Ова патрола пак не хотећа пак патраг с рапортом вратити се, но жестоко ударе на Турке и јуриш учине, гди Турци уплаше се и почну бегати, а Агалију оставе. Наши пак увате жива Агалију, и почну га водити к својој групи, обаче они пандури Србли, који су код Агалије, ударе на ове Србље и 2 убију, и Агалију отму. У овој истој баталији пало мртви 36 Турака и 15 коња и 14 допети у Београд рањени. Такођер и Агалија рањен у Београд донешен — то јест, у ноги у дебело месо плезират. — А кад чују наши Србли, да њива браћа, који су код Турака пандури на њ пуцају и туку, отиду

и понале све куће ових пандура и што су живо ухватили изсеку.

„Сада на место Агалије изашао Фучулија са 500 Турака у Сервију мир правити, и наводи се у Вербици — и говори се да ђеду се данас сутра ударити. Међу овим моли Фучулија Црна Корба за мир, и зове га на турску веру у Београд, да пунктове и уговор састављају. Ђерђе одговорио му, говорећи: Ја писам њи кад је мирно било у Београд ишао, а камо ли сад — него ако ми дадеш твоју жену и дете у залог и две дахије, онда ћу ја њи, а војске обадве нека у миру пребивају. Дакле не зна се јешче шта су окончали. — Србли покори Паши, и обеду да им Паша заповеда а не пуштаје.

„Овима нашим Срблима писао Апис-ага — из Ниша, који је непријатељ с Београђанима да се Србли добро држу, а он ће њима у помоћ поспјешити. Да нису Турци са Срблима овако поступили, и леберија дигла се, они би ишли овог пролећа на Апис-агу у Ниш.

„Нашим Србљем барута и олова довољно доноси се, а све Арнаути по читаве товарие фишека и кремења све по 24 паре туце продају. Они имаду оружја и свега доста.

„Овде у Земуну имаде један Турчин, који је код убијенога Мустафа-паше бинбаша био, то јест мајор титула, а он је протерат из Београда от они данја. Тако сада хоће да пређе на ону страну да се к Срблима прилепи и против Турака војује. Ово је један човек јунак на очима, што му мало пара имаде.

„Из Сервије бедне отишло је неколико кнезова у Цариград помоћ тражити, и то с подирепљенијем руског или нашег Елчије, — дакле јешче за њи ништа се не чује.

„Јучер је читат ферман који је дошао ономад из Цариграда у кому јавља се да овај паша ипак на ону годину у Београду остаје и да наша добро рију држи, заповеда се.

Михаил Пеић,

протопресв. земунски.“

Писмо примљено: вѣ Карловцѣ 23 фебруарѣ 804 года.

Још само ове две напомене:

Прво писмо штампано је у књижици која има ону посвету: „*Његовој светлости Господару и князу србском Михаилу М. Обреновићу III*“ а носи наслов: Дечански Споменици, скупио и издао архимандрит дечански *Серафим Ристић*, у Београду 1864. Писмо је на стр. 23 и 24.

Друго писмо није штампано.

М. В.

НОЋНИ ШАПАТ (ТЕОДОР ШТОРМ)

Кроз ноћу шуми неки шапат тајни,
И сакром тело уморено блажи;
Осећам да ће нешто да ми јави,
Па блади светом и пут к мени тражи.

Да а' љубав речи по дахору шаље,
Па их је ветар навео овамо?
Па судба кинна несрећу ми спрема,
Па жели да је наговести само?

С. О. Миланковић.

РАСТАНАК

— ГИ ДЕ МОПАСАН —

Умрла је без мучења, тихо, као жена које је живот био без замерке. Лежећи на леђима, она се одмарала у својему одру. Очи затворене, лице мирно, дуге седе власи намештене као да их је тек пре десетак минута зачешљала. Цело покојничко лице било је пуно израза смирености и покорности према судбини. Осећало се, да је у том телу пребивала добра душа. Како је њезин живот био тих и како је мирно умрла ова разборита жена! На коленима поред покојнице неутешно је плакао њезин син, строги, неумољиви судија, и кћи, монахиња у постригу, сестра Еулалија. Мати им је од њихова детињства још улевала у душе правила наравствености, сталну љубав према вери и вршење дужности по савести. Син је постао судија, па је као такав, са законом у руци, уништавао без милости криве и поклизнуле. Кћи, одана целомудрености, васпитана у строгим правилима, одрекла се љубави према човеку и ставила на се монашку одећу. Оца нису запамтили. Знали су само да им је мати била веома несрећна и — ништа више.

Једна покојничина рука, бела као од слонове кости, опусти се с одра; монахиња је прихвати и обасу пољупцима. На покојничним грудима било је Св. Распеће. Другом руком још је чврсто држала причесну честицу коју од последњих тренутака не испушташе; набори одеће њезине сачуваше слику последњих телесних покрета пред вечитом непокретљивошћу.

Неко полако закуца на врата, те обоје окретоше главе. Вратио се пона који беше отишао да вечера. Опажало се да је у своју кафу налио више коњака; тешко је дисао и правно се ожалостеним. Прекрстивши се приђе расплаканима.

— Но, децо моја, дошао сам да проседим последњу ноћ поред покојнице и да поделим с вама тужне часове.

Ал' сестра Еулалија неочекивано устаде:

— Захваљујемо вам, оче! Решили смо да ја и брат останемо сами с њом. Хоћемо да је се нагледамо, па желимо да у троје проведемо последњу ноћ, као што је бивало пређе, док... док смо још били мали и проводили ноћи са својом јадном матером...

Није могла довршити. Зарида горко а сузе поново потекоше из њезиних очију.

Пона се поклони, па, сањајући о својој постели, проговори:

— Како вам је по вољи, децо моја! — За тим клече, прекрсти се, устаде и тихо изађе из собе, говорећи полугласно: То је светитељка била!

И они остадоше сами — покојница и њезина деца.

У мрачноме углу одмерено откуцаваше часовник, а кроз отворени прозор доносаше ветрић пријатан мирис шуме и покошене траве. Мека месечева светлост продираше у собу. Ни једног звука у пољу, само што по каткад закрекеће жаба или ноћни инсекат, као пуштано зрно, улети у собу и дупне се о зид. Мир, спокојство, божанствена меланхолија окружаваху покојницу, као да из ње саме долазе, и проносише се кроз пространство ублажујући и саму природу.

Судија, још вазда на коленима, зари лице у одар материн. Из покривача чуло се дубоко јецање, као да негде далеко у очајању довикује: мама, мама, мама! А сестра, падиувши на под, ударала је челом у наступу очајања вичући: Исусе, Исусе! Мати! Исусе! — Обоје утучени неутешном несрећом кукаху, јецаху, ридяху. За тим се смирише, ма да им сузе још вазда текоше низ лице, али тише као оно када после буре оспе дуга, дуга киша. Тако потраја подуже времена, док се на послетку не дигло и не почеше посматрати драги леш. Успомене, јуче још пријатне а данас тешке и тужне, изницаху им у памети до најмањих стварица поред којих као да оживљују они којих је нестало. Сећаху се догађаја, речи, осмеха, гласа оне која више никад неће проговорити с њима.

Видели су је поново срећну и задовољну, сећали се њених речи и одмерених покрета којима је те речи пропраћала.

Како су је волели у таким тренуцима! Разумедоше како је сад страшна њихова усамљеност и како велика љубав према покојници од које се растављају. Она им је била ослонац и вођ докле беху мали, она је била радост њихова живота, а сада је, ето, све ишчезло! Она им је била мати, мама, тело од којег су рођени, свеза са прецима, — а сад је више нема! Сада су сами!

Монахиња се окрете брату:

— Сећаш ли се како нам је мама по некад читавала своја стара писма? Сва су још ту у преградици. Дај да их читамо поред ње у овој ноћи, да се тако растанемо. То ће нас читање познати са њезином матером, са нашим рођацима о којима нам је често причала...

И извадише из преградице десетину завежљаја. Пожутели листови беху пажљиво савијени и повезани. На једном свеску писма беше забележено: „Отац“.

Отворише завежљај и почеше читати писма. То су биле старијске посланице из прошлога столећа: у једноме беше почетак „Вазљубљена моја кћери“, у другоме „Прелесна моја“, у трећем опет: „Драго моје чадо“, затим „Моја драга кћери“. И монахиња поче читати гласно, дознавајући крај покојнице цео њезин живот, све њезине драге успомене.

А судија је седео наслоњен лактом на одар материн и не скидаше очију с њезина лица. Изгледало је као да покојница то осећа и као да је с тога срећна.

— Све ово треба метнути крај ње, нека јој то буде покров.

Па узевши други завежљај писма, на којему не беше натписа, поче гласно читати:

„Мила моја, ја лудим од љубави према теби. Памтим од јучерашњег дана; горим као у паклу при сећању на те. Осећам твоја уста под мојим пољупцима, твоје очи пред мојим очима, — тебе сву. Ја те љубим, љубим, љубим! Због тебе ћу полудети. Мој те загрљај чека, а ја жудим. Цело те моје биће опет жели, опет теби тежи. На мојим уснама још горе твоји пољупци.“

Судија се исправи. Он трже писмо из сестриних руку и погледа у потпису речи: „Љуби те страшно твој Апри“.

Оцу им беше име Рене.

— Није од њега!

Брзо докона завежљај и извади друго писмо:

„Не могу више живети без твоје љубави!“

Судија стајаше хладан и неумитан као у суду. Хладно погледа покојницу. Монахиња, исправивши се као статуа, са очима пуним суза, гледаше брата и очекиваше. Он журним корацима приђе прозору, удуби поглед у таму и замисли се. Када се окрете, сестра Еулалија стојаше оборене главе и без суза. Он приђе, покупи разбацана писма и врати их на старо место.

За тим приступи покојници и над њом склопи засторе.

А кад с упаљених свећа побледе светлост према јутарњем зраку, син се журно подиже из наслоначе, у којој је седео, па и не погледавши више своју умрлу матер, изађе осудивши је на одлучење речима:

— Сестро, хајдемо!

Л.

ЕЛЕГИЈА

I.

Мрачно небо са свих страна
К'о грешница душа страсна.
И суморно све умукло,
Ни од куда гласа јасна;
Само петар што јауче
Кроз суморне, пусте стране
И по ноћу бесно носи
Свега лишће, голе гране.
Зли гласници — при врани
К'о преданици смрти скоре

По пољима тужно лећу:
И њих прве мисли море.
На граници обнаженој
Сакриво се тиче мало,
Жељни поглед југу шаље,
Тек што није занакало.
И досадно кини пала
Свуд на горе, пола плава;
Дах студене, хладне смрти
Ода свуда провејава.

II.

Нигде цветка, све увело
К'о пустиње леже равни;
Густа магла лако пада
И растире нео тавни.
Све увехло и пропало,
Нигде чара, нигде баја
И природа сва замрла
И немоћно нема сјаја.
Под трипаком неким малим
Једна ружа још остала,

Ал' светлости нема више
На којој је тако сјаја:
Лиске су јој тако бледе,
А слабо је лице свела;
Другарица својих нежа
А њима би жудно хтела.
Ој, ружиче девојичка,
На полани што ћеш сама?
Ја те берем да не венеш
Кунајућ' се у сузама.

III.

У даљину поглед блади, —
Нема мира, станка нема,
И около свуда гледа
Шта му тиха вечност спрема.
Пред њим старе тронне куле
И развале мрачне стоје,
И причају немим збором
Историју судбо своје.

Сад гуштери туда хите,
Отровна их змија срета;
Вити бриљан камен свија
И кушница свежа цвета.
А звездано сјајно небо
Са осмехом доле гледа,
Мутне дане брижно ређа
И вечност му приповеда.

IV.

Пријатеља нема више
— Хај, где ли је стара слава? —
Покрио их густи бриљан
И са њиме бујна трава.
И времена гледа руку,
Где и њему исто сирваља;
А он даље лети, блади
Усвехе му отпоздравља.
А што маре живи сада
За данашње мртве своје?

Што а' за живе мртви јоште,
А што вечност за обоје?
У вечности неизмену
Бут одмора свагда биће;
А под мрачним сводовима
Ситну мрежу наук виће.
Окреће се коло смрти,
Почетак ће доћи сваком,
Уклопиће и нас време
И вечитији скрити яраком.

V.

А кад падне тихо вече
И чаробно спусти крило,
Ја се срећног доба сећам,
Доба што је давно било.
Гледам месец бледа лиза
Како реже азур плави;
И поћ како бди над светом
И рој звезда што се јави.
У тишини тек се чује
Жубор реке, шумор грана

И сеоска песма лака
И несташна миловања.
А у даљи тек славјујак
Њиже гласе песме своје,
У низини драги својој
Успављиве песме воје.
И анђео светла лиза
С неба крила замумори,
Кроз свет чудни и заспази
Благи ветрић залахори.

VI.

Давно беше, бујном жићу
Младост разви бујна крила,
У најлепшем царству снова
То ј' најлепша песма била.
Још ми малом ведре очи
Не мутеше горке сузе,
Нит' пањена сенка лака
Оведрено тело узе.

На крилима шарних спова
Млада душа тад се диже;
Свет је узан, небу хоће,
Ка блаженству, срећи ближе.
А у младом срцу моме,
У заносу првих дана,
Свијао се рај незнани,
Свијало се много рана.

VII.

Бајно вече. Глас песама
Хорио се из далека;
А на плавом ведром своду
Свиштала се нојца мека.
К'о голема шајка каква
Јездио је месец горе,
Ситне звезде трептале су
К'о да чудне приче зборе.

И сањала сновае страсне
Без почетка и без краја.
Ал' кад нојца крило свије
И тишина свуд овада,
Тихо као поноћ сама
Дизала се она тада.
И мењајућ' анде страсно
Давала се ведрој ноћи,
Са витезом неким страним
Љубила се у самоћи.
И незнано плашећ' себе
Скривала је лице драго,
А са неба сјајне звезде
Смешиле се тако благо.

У захлађу горе тавне
Што вечности дане ниже,
Нем к'о спомен давних дана
Поносини се дворца диже.
Ту, у њему бајна мома
Водила је дане маја,

VIII.

Брижм летом време јури
И редове своје снује,
Већ у двору збор замук'о
И у јаду све тугује.
Оронули тронни анди,
Кам до кама на све стране,
Напуштене светле собе
И одаје и дворане.
Под времена тупом руком
Све се паду своје клони,
А кроз пустињу краја много
Самртничка песма звони

Глас незнани препун туге,
Што и само срце слама,
И јецајућ' у осами
Мешао се са сузама.
То дух тајни моме оне
Клице небо, звезде бледе,
И жбуи сваки, травку сваку,
И вечите горе седе —
Не би а' они рећи знали,
Са витезом оним шта је?
Звезде трепћу, гора хуји,
Али тајна тајном траје.
И дух сада сваке ноћи
С вечним болом слабих груди,
Јецајући без престанка
Кроз светове тихо блади

А кад поноћ крило спусти,
У дубини неме ноћи
Слушао сам много пута
Како јеца у самоћи

IX.

Хори ми се, песмо мила,
Ти мелеме душе моје,
Све што имам тоби дајем:
Тужну душу, срце своје.

Младе тежње сиано диже
У крајеве нова сјаја;
Чар незнани срце узе
И одагна прве јаде;
Нови живот подухну ми
И души ми крила даде. —
Небу хтедох ал' узакан
Не хте дати даре своје,
И глас тајни проманиута:
Далеко је, далеко је

У разгору цветна доба,
У младости првој слави
Душом којом сиано сијну
Животворни зрак љубави.
И к'о свира из даљина
Пуна чара, пуна баја

X.

Лутао сам, али куда?
— По пучини широм света,
Лутао сам, ал' без снова,
И без наде и полета,
У заносном срцу негда
Хладне зиме ставак поста,

А у души навањеној
Само тужна пустош оста.
Смирала се душа јадна,
Ни што срце више није,
Смирала се, онакујућ'
Своје тужно непелиште...

XI.

Ноћ већ нада. Хладни ветар
Са голетних, даљних страна,
Отимљућ' се снажно ливиди
Преко дола и пољана,
И леденом својом руком
Ко да самрт несму вије.
Само пустош и мртвило
Раскаљане путе крије.

Поново би лет да више,
Да обнови прошлост драгу,
И да срећна звезда сине.
Ал' узаман љубав канче
Твоје име тако драго,
Тебе нема да се јавиш
И покажеш лице благо.
Поноћ сама, ветар оштри
Шиба дрвље гором таном;
Мутно небо, мртво црвље
Завлакаће тужно са мном
Над прошлости што се скрива;
Само тебе, душо мила,
Моја песма дозват неће.

Милош П. Ђурковић.

Дах студени крила стреса
И дарове[вуди своје;
Моја душа тамо лети
У дворе драге моје;
И на крил[ма лажних снова

Сабор у селу Булачанима скопске Црне Горе.

О ЛИТЕРАТУРАМА ИЗ ДОБА ОПАДАЊА

од РЕНЕА ДУМИКА

Познати француски критик Рене Думик објавио је у *Revue de deux Mondes*, св. од 15. септ. (по з.) 1899., интересан чланак „*Les littératures de décadence*“ (стр. 446. до 457.). Чланак је написао, по лепоме обичају великих књижевних часописа јевропских, приликом појаве петог тома, последњег, монументалне „Историје грчке литературе“, коју су написала браћа Кроаје (*Croiset*), *Алфред* и *Морис*, два одлична представника француске науке. Овај је пети том посвећен периодима опадања грчке литературе: александријској и римској, и пружио је Думику zgodnu прилику да повуче духовиту паралелу између главних, класних периода грчке и између савремене књижевности јевропске и француске. И шири кругови српски моћи ће у сласт прочитати и с коришћу се позабавити овом леном антарном сликом, за то им је приказујемо у српском

преводу. Треба да додамо, да смо приступне пасусе у ову паралелу изоставили.

Према својем развоју грчка се литература, најбогатија од познатих нам литература, може узети за пример, тип и „канон“ литерарног развоја. Њезин правилан развој није помео ниједан изненадан случај, нити је у њој било уношења *en bloc* туђе књижевности, као што је било у латинској или у новим јевропским литературама. Грчку мисао нису утискивали у готове калупе са стране донесене. Све своје књижевне облике (врсте), у којима су изражај добиле њене подобности мало по мало и поступно према том како су се развијале, она је развила сама из себе. Све су се књижевне врсте слободно развијале, све докле су им допуштали последњи принципи, и док нису исприле плодност своју. У доба младости своје, тек што јој се машта пробудила, Језада се заноси чудноватим бајкама својих епопеја, раздрагана одушевљава полетом директних песника и задивљена најживо слуша дивне приче лаковернога Херодота. Постајући зрелија и достигавши дотле да може посматрати и размишљати, добивши вољу да сазнаје и схвата, она развија драму, која живот имитије, беседништво, које на живот утиче, историју, која о њем прича, философију, која га тумачи. Али је дух грчки толико снажан, и кад наступи онадање, да је био у стању дати много дела, вредних пажње, а онет толико јаким, да изазову безбројна угледања на њих; а кад дође с хри-

Џонак косовскога билајеша у Скопљу.

шћанством у додир, да огледа не би ли се препородио, позајимајући од њега основно му начело. Истина, он се изгуби у густој тами, кад руни варварска најезда, али је и то било само за време, да се опет јави у згодном тренутку и да покори нови свет.

Опадање грчке литературе почиње од Аристотела. Његова ученост има александринско обележје. Дух му је више научнички по литераран, подобнији је за методичку класификацију научних факта него за стварање, и то је обележје новог времена. И језик му је исти такав, више онђи грчки по атички. Овакве је природе и онај његов космополитизам научни, који обухвата у политичким студијама цео свет грчки, а у физичким васколику природу, у место да се ограничи на малену домовину његову. Од тога су доба све књижевне врсте, за које је потребна машта, постале непроизводне. У место самониклих сила творачких наступа истраживачки рад научног духа. Беседништво је процветало, и претворило се у реторичке рецепте. Практичних се задатака држи философија, без оне спекулације, која се у Платона додириваше с нај-

смелијом поезијом, јер тражи да постави за живот правила, осим ако се кадшто бави и тим што често у сукоб доводи идеје и с помоћу њиховом диже „сујетну“ и сјајну прашину. У тежњи да нешто докучи и испита грчки се дух радо бави историјом или историјским појединим областима и гранама, као што су опћа историја, биографија, географија, историја просвете, историја наука, језикова историја, критика, филологија, граматика, технологија, музика и ритмика са њиховим помоћницама. И у правој књижевности господује „ученост“, дакле и у поезији. Калимак, Филетас, Апологије, Теокрит учени су људи. У њиховој поезији находимо поглавито успомене из лектире, или позајмице или генијалне комбинације. Све су очевиднији недостаци грчкога духа. И раније грчки дух распознаваше лакошћу пуном опасности, да т. р. у игри од једне идеје може прећи на другу, да живот сматра као какву позоришну игру коју гледа забаве ради. Софистика, пређе не толико много цењена и употребљавана, сада осваја земљиште на све стране, особито се прима међу људима, који беху вични препирању и научени да све ствари цене с гледишта уметности. С друге стране на видик избијају неке особине, које се не слажу са самим националним генијем грчким. Природност и гинкост главне су особине овога генија, који се беше научио на „људске сразмере“; стоици још уведоше и укоченост. Он је владајући здравим разумом пређе био увек непријатељ претераности у осећању; сада мистицизам квари ову равнотежу. Грци никако не одвајаху идеју од форме, нити је у њих дотле било примера, да велики мислилац не буде у исто време и уметник. Али све чешћи бивају оваки примери; после се налазе велики научници, историци и филозофи, који нису т. р. никакви књижевници. Осећај за уметност губи се и у оних, који су се с највише претензија истицали. Не умеју књижевно да обрађују своју грађу. Дело састављено из разноврсних одломака и састојака, нема више омаке самосторности, која би налик била на организам каквога бића. И језик се квари; све су чешће сложенице уместо простих речи, а оне су гломазне и неспретне, и немају ни јачега значења. Реченица је претрпана многобројним безбојним, апстрактним изразима, ишпарана неразумљивом техничком терминологијом за оне који нису у ствари посвећени. Доста има дела, али је и та плодност сведок непроизводности. Оне пластичности и оне савршености којима се одликују дела из доба мушкога стварања и праве плодности, није опазити ни на најбољим делима.

Ове се *декадентске* особине грчке литературе последњих векова обично објашњују оном исцрпеношћу, изнемогалошћу што наступа после периоде плодности и животног радености. Према том би и грчки дух био уморен. Ну дубље треба тражити узроке, ако се хоће да се објасни ова радикална промена. Ово пада у исто доба када и један епохалан догађај: прекид сваке свезе између књижевности и између народнога живота, — између књижевника и између публике.

Од својега је почетка до свршетка атичке периоде грчка литература у основи народна. Она је намењена целоме народу. Пошто јој је извор у његовим сновима, у његовим аспирацијама, у потребама колективне му душе, ваједино се с њом и мења и служи увек као огледало њезино. Верска предања, митски умотвори, легенде, раширене по свему грчком свету, грађа су песмама, које стари аед понављаше на јавном месту, гледајући исте пале, под истим небом, где су и поникле. Лирска песма на светковини у општини, пред многобројним народом, слављаше победноца-атлета на великим играма, и част победе приписиваше чак и јунаку (ероју) који је град основао, и боговима, који су тај град заштићавали. Из тих истих легенада црпе грађу драма; у њој пред сабраним Јелинима раде и говоре они стари јунаци, које народ сматра као своје претке. Политичко беседиштво у Атини одржава страсти народа — пука, пригодно бе-

седништво служи као панегирик граду и др., историја записује његову срећу и несрећу. У разговору с ученицима Сократ се шета поред Илеса или, ходајући кроз чаршију, где га сви познају, и знају за његову пословичну ружабу, час улази у радионицу некога мајстора, час препрећује пут мимопролазницима и наговни их да се на улици с њим препиру. Од других се грађана ничим не разликоваху песник, историк, филозоф, књижевник; и дужности су им исте: они заједнички суделују у свима јавним и државним пословима. Служећи као судија, војник и државник и књижевни човек никако не може замислити да се његови интереси могу одвојити од народних интереса. Да одвећ не претегну и код њега спекулативне тежње његове мисли, да се не вине у беспредметне сањарије и у пуну играчку самога духа, — то не допушташе навика да ради, ток практичнога живота, погодбе стварности, с којом стајаше у непрекидном додиру. Имајући на уму народ, све људе, он говори простим, конкретним језиком, који се све једнако обнавља и подмлађује, јер се непрекидно ствара инстинктивно, за то га сви могу и разумети. Он од народа узима мисли и речи, т. р. оне к њему доспевају из саме земље. Будући, у непрекидном додиру с народом, он од њега црпи надахнуће, од њега усваја мисли и осећаје, који су се поштују и лагано развили; и задовољава се да их народу врати, ударив на њих жиг своје личне позајмице. Тада је књижевност израз народне душе, у такој је чврстој вези са животом народним у разноврсним и многобројним појавама његовим, са верским, политичким, војничким, трговачким животом његовим. Што је из народа узето, у народ се и враћа.

Од III в. нема ништа налик на то. Још од победе Александарове, под македонским игом, Атина је само једна пропала и опала варош, која је жива потврда закону, по ком литерарни утицај не може преживети војнички пораз или губитак политичке моћи. За то што више но и која друга варош има лепих споменика из прошлости, и што је у њој још буднији дух но на коме другом месту — још је кадшто походе. Али нема онога духа који оживљава и покреће; сав се живот и покрет одсекао у Александрију, Антиохију, и Пергам.

Из своје земље ишчунан и у друго земљиште пресађен јелинизам, огледа да поново расцвети у овим новим доминанама. Али овде нема старих предања, нема оних заједничких интереса. Народ је само шарена, космополитска гомила, која једино води рачуна о материјалним потребама. Нити разуме језика, којим говоре књижевници, нити је то његов језик. Не може бити веће поцепаности: премда се сваки час на улици сусретају; ови људи немају ништа заједничко, сасвим су једни другим непознати. Књижевник нема на уму већи део публике, народа, остаје му да се обрати само оној четици људи што се још интересује о књижевности. У овом уском кругу онамако две врсте читалаца: двор, грчки по васпитању и образовању, а којем се сви де сјајне књижевне форме, световне природе, и прави људи од књиге, који живе у засенку библиотеке и школе, који све време проводе читајући, пишући и у диспутима. То су, како бисмо данас рекли, светски људи и људи од заната. Писац у том налази утеху, што има тако мало читалаца, као да су то тобож све одабрани читаоци, и ласка себи, да њихов квалитет пружа велику накнаду за њихову малобројност. Он се поноси што има посла с павлаком друштвеном, елитом. Међутим у том и јесте његова несрећа; ту је клица злу, које ће донети многобројне непријатне и штетне последице.

Прва је од тих штетних последица, што ни сам писац много не цени човека. Алар. Кроззе то је лепо овако тумачио: Не зато што би се рекло, да је тада сваки човек мање интелигентан, мање радан, мање учен од својих предака; већ што међу књигама, у школи или у свом ужом кругу, на дворским забавама он не живи онаквим потпуним животом, који би био онако племенит, као што

беше живот у старим јелинским општинама. И ваздух, којим дише, има мање животне снаге. Личност је одвојена, и губи вредност. Одвојен од земљишта, на ком се некада развијао, ношен тамо амо по бескрајној пучини временској и просторној, његов се партикуларни живот све већма удаљује или у се повлачи, и губи се у више или мање умноме егизму, који не да маха да се развију његове највише моћи.

Човека ништа не веже за спољашњи свет и поред интереса у практичном животу осим примамљивог уживања и дилетантске радозналости. За оне је одабране и сама религија, која некада одушевљењем пуњаше срца, ништа друго до митологија. С пропашћу отаџбине нестало је и патриотизма. Само људе од завата интересују ратни послови. Политика се претреса у кабинетима неколицине владалаца. У разним књижевним врстама траже двор, учени људи, песници, пријатељи књиге просто забаву, да прекрате време.

Целим друштвом овлађује нека врста практичнога епикуризма. Виши су извори инспирације усахнули, и тако је литерарна и уметничка декаденција неизоставна последица моралнога опадања. Једном речју дотле је књижевник био човек, сад постаје књижевним човеком: а то је назадовање.

Свеколика је ова литература из доба опадања на папиру. Она долази не из народне средине већ из музејских уочишта. Од тога су доба готово сви песници — библиотекари. Инспирација им долази, кад са старих рукописа стресају прашину. У својој души не знају за утиске, које би добили из природе, од божанства, од светских појава. Они сад траже импресија у књигама и у туђим импресијама које су други одонуда добијали, зато су се трудили да их на вештачки начин оживе у себи. Као год што су поступали у археологији, тако су стали поступати и у поезији. Како им се кад свидело, узимали су ону или ону врсту књижевну, па су је обрађивали. Не узимају, дакле, према потребама духова свога времена одређени облик уметности, на који им указује она широка струја имажинације и осећаја што у једно доба свуда господује. И онда, кад не пристаје ни лирски ни епски облик, пишаће нам они оде или епосеје; свеједно било о тројанскоме рату било о аргонаутском предузећу. Славиће богове, у које више не верују, и јуначка дела, која у њих не изазивају никаквих осећаја, и ни мало не буде национални понос. Између дела, на која се угледају, и копија које дају, биће управо у томе разлика, што прва кипе бујним животом, друге су мртворођена дела у којима нема никаквих човечанских осећаја, прави занатлиски радови, створени вештачким путем, без духа, само вредни онолико, колико уложени труд њихова радника. То је исто и у историји. Било је и прошло време, кад је Херодот пришао из уста самога народа, непосредно, традиције, када је Тукидид с горком тугом и мужанственим осећањем излагао догађаје, којима је сам био очевидац, и који су задавали његову родољубљу крваве ране. За своје приповедање сада историк узима грађу из текстова. Он прибира, пореди, компилује. Тражећи истину, руководи се рационалним принципима, методима и идејама, чија се вредност није могла испитати у стварности. У њега нема ни мало смисла за стварност и, за њезино разумевање. Такви историчи као војници, као дипломати и као политичари ни мало не разумеју, нити схватају интереса великих градских општина, нити знају како се ваља држати с људима. Зар се може тражити од Грка, који пише историју Рима, да с осећањем пише? Је ли, дакле, необично што је ова историја хладна, без осећаја? Она је штура, јер у њој није ухваћена суштина: акција. То је исто у реторици, у критици и у граматичи. Када — како вели Фенелон — „све стајаше до народа, а на народ утицаше беседа — реч“, и беседник постајаше онда, кад своју реч држао на јавном месту; али када престаше да решавају народне ствари на „игори“ — (тргу), учитељи беседништва

изумеше многобројне и разноврсне а „непогрешиве“ рецепте да науче своје ученике да беседе, и ако зато никад не ће добити згодне прилике. Док су књижевна дела кипела новом повштом имажинацијом, ником на ум не падаше да их каталогизује. Сада их испитују, тумаче, изучавају утицај њихових идеја, језиковни им облик и тајне ритма. Свуда теорија ступа на место практике, апстрактна идеја место живе ствари, уместо стварања јавља се ретроспективно изучавање. Није без узрока, што циглим умним средиштем постаје Музеј са својим одељењима, пуним књига, с читаоницама и професорским катедрама. Елементи некадашњег грчкога живота сада су постали музејски куриозитети, које прибрани и суморни чувари уређују, обележавају, и чисте од прашине.

Књижевнику су цигло приступни за посматрање лични његови осећаји, њих он износи на видело, ако су такве природе да публику интересују, нарочито пак најиндивидуалнији осећаји: љубав. Описивање љубави заузима врло мало места у старој грчкој литератури. Сафо и Анакреон поред Алкеја, Симонида и Пиндара негују љубавну лирику. Старо доба у љубави је само налазило топлину осећаја, и пошто она није била згодна за анализу, њу су у старо доба изучавали као трагичну последицу у драми, која се може неки пут и догодити. У александриској се литератури све мења и обрће: љубав захвата епосеју и оду, идилу и роман, епиграм; не треба пропусти да се нарочито истакне, како је у Апологијевој поеми много више места уступљено љубави по и којему другом предмету. Ова варљива оптика сматра љубав као велико питање у животу и сав труд песнички и свуколику радозналост читаочеву концентрује искључиво на овом предмету.

Да се ова радозналост и даље напрегнутом одржи, разуме се, није доста износити само љубав у њезину пароксизму, износити ту опијеност осећаја, тај бич и за људе и за богове. Потанко проучавање сентименталних заплета тражи да се иде све даље и даље у откривању и да подстакне књижевника да уноси све новије и новије ствари. Тако се разликују нпансе, изнесе и претресају проблеми, изумевају нарочити догађаји. А пошто је много лакше говорити о љубави него ли се заљубити, проживети љубавним осећајима, и пошто је готово немогућно како треба о љубави говорити, не знајући за овакве осећаје — она је галантерија просто производ ума и маште. О таквој се љубави може разговор водити у разнеженом, блазираном друштву, којему није доста невина галантерија. Ту је, у овој доколици, у изнемоглости, у искварености укуса александрискога друштва, клица одвратном либертизму, моралној распуштености.

Оно што је необично и претерано само могао се очувати пажњу блазираних читалаца, с тога писец то и пазе, само у том се правцу изощрава дух његов, то га гони да тражи све ново и непознато. Простота и природност, као нешто свакому познато немају вредности. У бизарном лежи спас, и оно се тражи пошто по то. Беседници и учитељи беседништва изналазе предмете, који изазивају неверицу, толико су противни здравом разуму; писци романа иду за изливним заплетима, апсурдним интригама, неочекиваним сукобима, познанствима и театралним изненађењима. Претеривање у стилу нарочито је добродошло књижевности из доба назадовања. На безбројно много начина биће речи обртане и окретање, свакојако употребљаване. Дотле су узимале за исказивање мисли, за описивање осећаја, за излагање факата; сада ће се — на супрот природној им намени — надметати с пластичким уметностима: биће узете за сликање и вајање. Опис ће постати писцима без мисли и осећаја, право утешиште. Траже се речи, које су већ изишле из употребе, и цене се као драго камење; смело се здружују речи, које никако не могу ићи заједно; налазе се ретки епитети, који пре никако и не беху уочавани. Класична фраза беше организам, у чијем сваком делу према послу (функцији),

који имаше у целини органској, беше одређена вредност; индивидуализам ће и ту уништити ону складност, јер се сваки део узима засебно и свака реч добива самосталну улогу. Реченица се распада, реч се ставља на муке. Ово је, као што се види, врста писања из доба „прециоза“. Да би супротности (контрасти) што више падале у очи — бирају и сувише јака, драстична средства, тражи се уживање у грубом реализму, који не осветљује ни један аранжман идеалности, који тражи да се и на оно што је морално обрати пажња.

Књижевник је виртуоз, вештак, који само пази како ће изнети ствари о којима говори, али не и какве су; он се пасти да буде оно о чему говори пријатно и занимљиво; ништа не значи за њега, што ово нема никакве вредности. Најбољи је и најпримамљивији пример таквих књижевника Лукијан. Он има необичан дар, ретке особине: гибак дух, здрав разум, разноврсно знање. На расположењу му је све што му треба за тај „зават“; и тим се служи с ретком умешношћу. Да се родио у друго време, да се подухватио нечега племенитог, честитог, да је тражио да продре до крајних консеквенција његових идеја, да је умео озбиљно погледати у очи животу — био би достојан другар најгенијалнијих људи. Али тако није хтела зла судбина, а међутим га је обдарила свима недостацима његова времена. Он се лађа свих предмета, час ових час оних, само их додирује, ужива у својим контрадикцијама. Непрестано је заражен подсмехом, а не служи га намет. Да ли има што боље у души сувременика му, — то му је непознато. Опажају се његове амбиције, преварене и магловите наде, велике погрешке, неуспешна усијавања, па и нека храброст. Све што изазива пошту и сажалење према старом оболелом човечанству, за њ је само смела игра духовитости. Његовој злобној веселости недостаје слобода великих сатирика, којима је смех убојито оружје, и оне опорости. У његовој тремој провији, он мисли, лежи његова надмоћност, а у истини је то сведочанство тврдоће срца његова, неспособности и за што, просто знак немоћи.

Све је ређи ваздух око ове таште литературе. Природно је, што се мора растурити доколичарска публика, коју никакав онђи интерес не одржава у заједници. Она се распада у мале чете, у засебне кружиће, међусобом несложне и непријатељски расположене. Управо карактер им се не може одредити, а још је теже у суштину им завирити. Најпре се почиње писати за писмене људе; после се бирају само развијенији, најзад се ради само за неколико одабраних, и за себе. Ликофрон, „тамни“, стекао је гласа управо због таме, у коју се завио. Он је имао смелости да напише свез од 1400 стихова, који није нико разумео. За то су га и прославили коментаторске војске и синобовски батаљони. Што је свима, па и себи био неразумљив, постао је глава читавој школи. И док су декадентски песници бирали речи, које ништа не значе, озбиљни су се људи повлачили ради својих озбиљних студија. Специјалисти прекидају све свезе с осталим људским знањем, и држе се цигло своје уске области. Кружићки песници и кабинетски научници раде исти посао, и у исто доба без икакве вредности. Они усвајају теорију чисте уметности — *l'art pour l'art* — у правом претенциозном и педантном облику њезину. Сами се себи диве — јер је око њих све пусто — и те жртве своје надутости поносе се том некорисношћу својих погледа.

Читајући сада ове писце из доба јелинизма на заходу, није тешко опазити, како данашњи писци личе више на њих него ли на јелинске писце из бољих дана. Занесени себичном љубављу, ми и ове последње јелинске писце хвалимо, што су били тако „модерни“. Ну уместо да се тому радујемо, треба да нас то баца у бригу. Наша сувремена литература — то се не да порећи — у многим цртама личи на александријску литературу; а међутим, то је литература, која је у опадању. Утајаност научне и уметничке књижевности, специјализовање у научном

истраживању, најезда космополитизма, истицање личности, суптилна љубавна анализа, реалистичка суровост, непристојност и распуштеност, колебање између скептицизма и мистицизма, употребљавање површине и непроизводне провије, квареж језика што се претерано употребљава за описе, изливна употреба апстрактних и техничких термина, застрањивање и т. д. — то су путеви да се сакрију празнине, налик на то као кад се најгоре болести именују најлепшим именима — само еуфемизми. Могу се уздизати и хвалити смеле тежње за „модернизмом“, могу се оне сматрати као тековине; само што је то исто онако, као кад би болесник хвалио лепоту плеурезије, која ће му главе доћи. Ако се зна узрок болести, не мора бити познат и пут да се лек нађе. Иста се болка развија на наше очи у јевропским литературама, од које је грчка литература пропала: а то је оно одвајање, она провала између писца и читалаца. Донета, од како има француске литературе, која то име заслужује, она никада није била популарна; и у нас је писац увек пазио на спремно читаоце, на читаоце с извесном културом. У класичној периоди грчке литературе нема разлике између читалаца. Писац пише за све поштене људе, труди се да га разуме цео народ, у томе је, замишља он, триумф његова рада, што је стекао једногласну похвалу. Данас пак књижевник најпре искључује све оне, о којима мисли да нису у стању да га схвате, и поноси се управо тим, што га мало њих разуме. У место да узима само оно што је свима приступно, оно, о чему се и други људи баве и интересују, он пази само на оне, који као и он уживају у уметности. Као романсе он бира само једне предмете, као научник он се крије у своју лабораторију, као песник он се диже под облаке... Да је среће требало би да је обрнуто. Књижевност треба вратити к њеним врелима, ако се не жели, да опадајући она дође до тла, да умре стога што не може да живи. Њу треба спојити с народним животом, треба везати с онђом активношћу. Дајући свакој ствари њезино име, свакому раднику његово место, не можемо наивно а да међу велике преставнике декадентства не уврстимо и оне наше књижевне посленике, који производе својег талента намењују, не обазирјући се на народну масу, само изабранима — као што веле они који припадају тој странци или — котерији, као што веле други.

С. Н. М.

СА ГРАНЧИЦЕ, СА ТАНАНЕ....

Са гранчице, са танане

Занекао славуј мали;

А под хладом брине грање

Двоје су се миловали,

Миловали на заспани....

Гледно их славуј мали,

Успављив'о дивним складом;

Па кад вид'о где заспали, —

Долетео до њих крадом

И шапуо нару младом:

„Дивно момче, лепи нево,

Уживајте савијат красни;

Ја сам поглед себи нево,

Чекајући часак страсти

У осветлу дана јасни....

А сад?... Аа' ми овет прија,

Моја весна пуна туге;

Моја тужна мелодија

Није овет слика руге,

Њом веселим барем друге.

Миловад М. Петровић.

ФЕДОРА

ОД
АЛФОНЗА ДОДЕА

(НАСТАВАК)

II

Људи и стока, цело село, били су у ово доба у пољу. Где? у каквом пољу? Без сумње у оним увалинама где су полегла стада из даљине личила на бразду и људи, спавајући, изгледали као коловоз, јер на целој тој уснјаној и пустој пољани он је видео само огроман млаз светлости. Прешавши неколико белх и мирних улица, с ниским кућама, с рђаво насутих песком, у којима је врућина помешана са задахом из штала и дворишта за живину била још несносија но у пољу, нађе се пред црквом, старом ониском црквом, с вратима у романском стилу превученим црном чохом на којој су стајала иста

Манасхир Цара Уроша близу Херодимља.

сребрна племена Л. Ф. која је мало час видео на бележниковој кући. Спрам црквених врата стајао је камени крет окружен редом непомичних, крљавих лина. Ту близу, на маленом тржишту, у овој загушљивој атмосфери мирно су почивала, остала још од сабора, двоја испрегнута кола. Избише четири сата, а одмах затим тужни, одмерени звуци звона са звоника објавише да се приближава спровод. И наједанпут дође му да види кад прође пратња. Али одакле би гледао а да га не виде? У једном куту на тржишту, иза неколико леандера, опази прљаву крчму. Он уђе и седе крај прозора. Два бледа, дрска каботена пила су стојећи пред келнерајем, осврћући се покаткад на своја испрегнута кола под дрвећем на тржишту и гласно се јадајући на своје невоље, на све велике и мале патње у њихову занату.

Кад уђе, ди Брео чу како старији рече оном другом сигурним и уверљивим гласом:

— Метни еполете у Жану Жану па ето ти пуковника који ти треба...

Он одмах помисли како би се Лујза смејала овом говору вашарског импресарија; она их је толико волела, ове друмске Делобеле. И донста за суседним столом седео је један човек с плавом брадом, који је такође припадао овој категорији скитничких каботена, само је био мање бедан. У место платнених ципела и вашарске блузе у оне двојице, он је носио лаковане ципеле, беле камашне, црно, сасвим ново одело, цилиндар с ниским ободом обавијен широким флором и забачен у затишак. Под седим и као напудрованим праменима косе видело се велико, бледо, пирамидално чело, очи подрвенеле и ужагреле од алкохола, млативи и опуштени образи с дубоким борама од немања кутљака. Величанствена бела кравата најзад, какву су некад носили правници, још је боље приказивала овог човека који је лагано пијуцкао апсент из чаше, дебеле и тешке као каква шоља, око које се отимао читав рој осова. Сирам њега девојчица од десет дванаест година, црно обучена као и њен отац, с истим оронулим и

Сшражара Кара-Таш (Црни Камен) на Шару.

подбулим лицем, с истим плачним очима седела је између два детета, тако нето у цринину и као људи обучена, и надгледала их ауторитативно и пажљиво као мати, секући им хлеб, пуњећи им чаше, делећи сир на једнаке делове, и у бризи да огладнелим малишанима даде њихов део, заборавила је да и она сама није ништа окусила од јутрос. Око великог комада бријског сира, што је био пред њима на столу између хлеба и вина, вујао је рој осова као и око очеве чаше с апсинтом. Али далеко од тога да поквари апетит деци, очеве уметност да у лету коси осове ножем од сира, да их пресеца на двоје и ако су му руке дрхтале због пића, особито их је забављала. Разрогачених очију, пуних уста, уживали су посматрајући како се ови преполовљени осови, везани само мембраном, вуку и увијају у својој агонији по ивици од тавира са сиром, који је био сав црн од покланих осова. Ди Брео је посматрао ову дечју слику с оном пажњом коју људи посвећују најнезнатијим стварима кад су јако замишљени. Наједанпут се човек с белим камашнама, дрхтећи

и посрћући, шенир у једној руци, чашу у другој, приближи к њему, клањајући се.

— Ви сте маркиз Франсоа ди Брео, ако се не варам?... Познао сам вас одмах, чим сте ушли, по слици коју је Лујза увек носила са собом.

Стаде док не остави своју чашу на сто ди Бреа који на мах поста врло блед, потом се представи претенциозним и звонким гласом:

— Ја сам Деварен, капелник, музичар Деварен, Нидермајеров ученик, композитор Ламартинова *Језера* и многих других песама... али опростите, Господине маркиже, ја вас узнемирујем. Ви желите можда на пратњу... зар не? Без сумње је било као и с нама... забранили су вам да присуствујете... А зашто?... Мени, рецимо, још и разуме се; ја сам био Лулин порок, њезино понижење... Али вама, на овој сиротој деци... јер ово је мој пород, ова девојчурка с главом као у болесног зеца, и ови смешни дерани с панталонама до земље... зашто њих казнити, питам вас, зашто им не допустити да прате до гроба ону која је била тако нежна спрема њих?... То није због њихова рђави одела? Ето видите, Господине маркиже, деца су обукла све ново због пратње... Ни паре није више остало у кући; све сам истресао, само да наша пријатељица буде достојно ожаљена. Мало сам час мојој малој рекао: „Нек твоја браћа више ни трукне хлеба од мене по траже, ја им га нећу моћи дати...“

Заслади горчину ове изјаве добрим гутљајем апсинта на настави:

— Не жалим овај трошак, деца морају носити црпину за својом матером, а Лујза Федора била им је права мати... Ради њих сам и постао њен... њен... по оно што сам био. Јер је чудно да је овакав јадаш музикант, овакав бедни пропасти дар као што сам ја, могао постати љубавник ове велике уметнице, овога божанственог створења које је имало пред својим ногама, крај своје постеље, банке, краљеве, кнежеве и којој су писали луда љубавна писма највеће позоришне снаге....

Ево вам историје ове ретке среће. То је било неколико месеца пошто је оставила Француску Комедију; пошто није имала новаца морала је пристати да обиђе купатила у Вишиу, у Роајату, у Ес-ле-бену где је представљала своје најјаче улоге, у *Дори*, *Фруфру*, *Диани де Ли*, *Посети*. Баш сам у то време дириговао оркестром у Вишиу, без особитог одушевљења, морам признати. Моја ме је жена баш тада оставила, побегавши с мојим првим виолинистом, који је хтео само да је исмеје и да је насади. Тако сам увек био у хотелу сам с моје троје деце од којих двоје млађих, ови мушкарчићи, тек су били проходили и проговорили. Срећом кћери ми беше девет година; у то доба, према судбини, оне су или срам или мајке. Ова овде, видите је, има већ две године како својој браћи спрема у вече супу с млеком, како их свлачи, како их меће у кревет и успављује каквом лепом причом, па онда бојећи се да се не запијем после представе, долази у позориште, у оркестар, седне крај мојих ногу на клуну и чека крај. Кад би представа дуго трајала, ја сам осећао, дајући такт, како њена глава наслоњена на моје колена постаје све тежа и тежа. На једној проби за *Фруфру*, Федора, која ми до тада никад није ни речи

рекла, дође на крај позорнице и заклонивши рукама у рукавицама своје очи од светлости с рампе, рече ми:

„Чујете, Деварене, пошљите вечерас своју кћерицу у моју гардеробу, тамо ће моћи слабе спавати него у оркестру и на вашим дрвенастим коленима...“ Кад је добила сестрицу, сети се да би се мала браћа у хотелу могла пробудити и уплашити се што су сама у соби. С тога доведе и малишане да спавају са сестром, код ње, а кад су већ ту била сва деца, дође и тата.... Ах! јединствена жена, да сам те раније срео, шта би ти начинила од Гастова Деварена, најмилијег ученика Нидермајерова! Али је већ било касно. На што нове рукунице на старим таљигама? Нико није читао оне књижице мелодија које је издавала ова племенита душа, нико није слушао мој ораторио који је о њену трошку извођен у цркви Светог Евстахија. Све ми је то убило вољу. А и она, сирота жена, није баш марила за животом; баш неколико месеца пре беше је оставио Господин маркиз....

Он се поклати, с чашом у руци и заокруженим лактом као да исправи тривиалност израза, па продужи:

— Кад је наједанпут пренао резервоар енергије, младости што сте неколико година били за њу ви који сте јој повратили таленат и успех, она се је нашла на ивици двоструке старости: старости уметнице и жене. Уз то дође и болест. Код оваких Госпођа, рекао сам, болест је само видљива форма за страшну досаду, жаљење за дражима којих нестаје. Кад сам упознао Федору, њој је било више досадно по што је била болесна и она се одала морфијуму. Рекох јој како је то није лудо и јадно, и како, кад већ хоће отров, ништа није боље него добар апсинт....

И с оближњег стола узме боцу с апсинтом, и док је дршћући пунио своју чашу до врха, с тржишта пред црквом чуло се како снажни сеоски гласови, слабо дотерани, певају погребне песме, праћени дубоким звуцима офиклеида и равномерним ударањем мртвачког звона.

— Брзо, Мели, викне пијаница својој кћери, има још времена; води малишане у цркву.... Чекаћете док сви не уђу а ви ћете клекнути гдегод у кут, сасвим у кут.... Само морате ући, разумеш. Нико нам не може то да забрани....

И распаљујући се при помисли да би им иста зла воља могла забранити да уђу која им је затворила и мртвачку кућу, махао је стаклетом у руци и викао на поље:

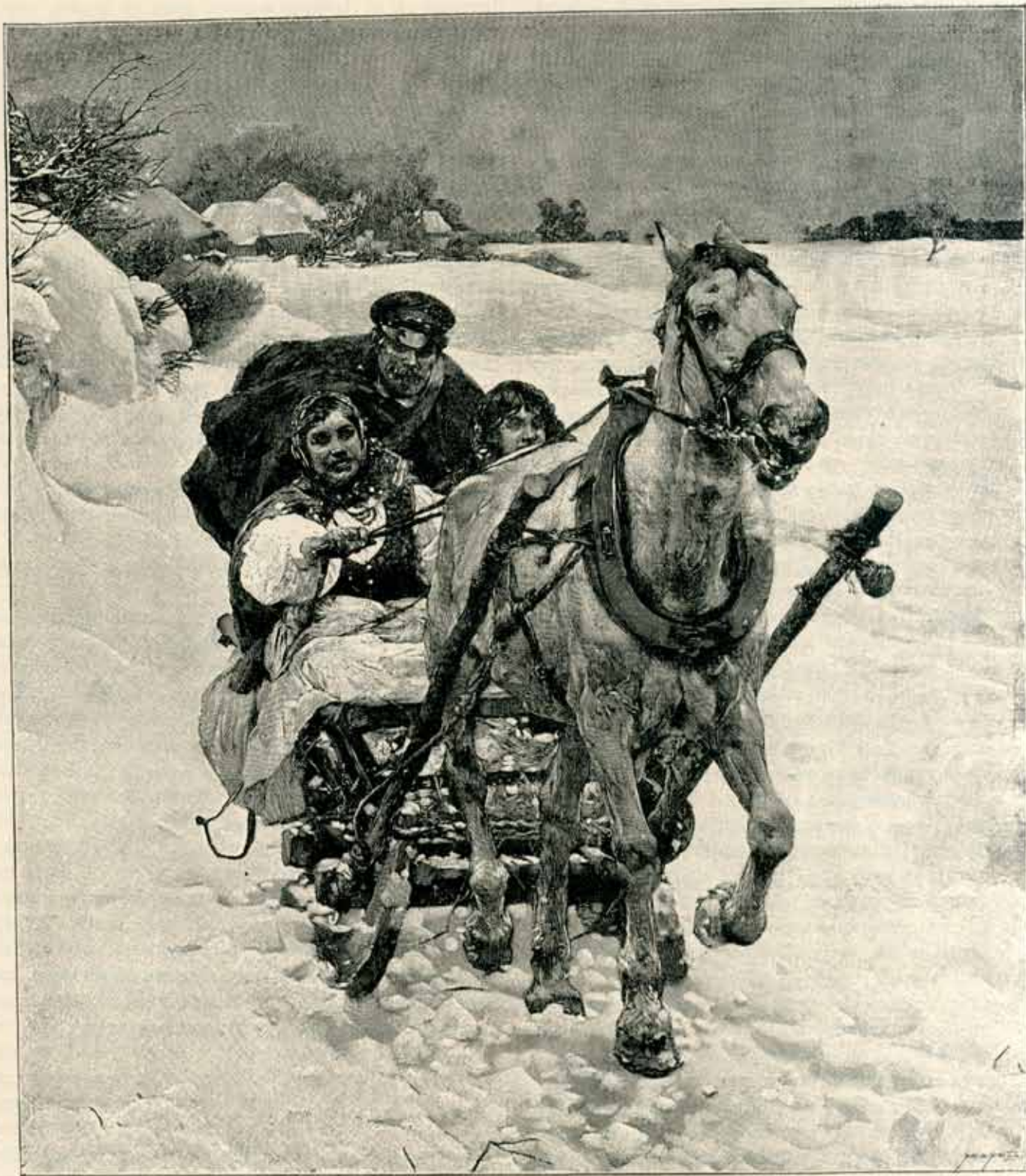
— Не покушавајте! ах, не покушавајте.

Заплашена овим алкохоличним гласом због чијег је несрећног праска толико пута морала ноћи бледети и скакати с постеље, велика се сестра пожури на поље с браћом који су мислили само на хлеб и сыр остављен на милост и немилост осовима, и жалостиви отидоше у цркву.

Кад се стао приближивати спровод, ди Брео, узнемирен већ само Девареновом појавом, диже се дубоко потресен, и заклањајући се иза полуотворена прозора, гледао је како се примиче, ношен на рукама, сандук под кићанкастим покровом, иза високог сребрног крета, иза двоструког реда светлуцавих свећа и дрхтавих гласова. Како је тежак овај мртвачки сан! Ето требало је четири снажна и развијена човека, четири сељака који су се мучили и смењивали да пренесу ову женицу, ову малу мртву звезду, од куће до цркве, од цркве до гробља. На-

једанпут као да се сандук отворио, видео ју је пружену између узаних дасака, са њеним радосним осмејком, од кога је добивала јамице на образу, с умиљатим погледом њених сивоцелих очију, сивих као бисер, с великим спуштеним трепавицама, с капцима мртвим и увелим од уживања. Али то је била само визија коју је брзо растерао

само славни Институт, Консерваториум али ни једног глумца на чак ни од оних који имају почасну легију тако исто ни глумица; Г-ђа Ретуба баш мрзи позориште Међутим ту је директор позоришта *Fantaisies* и два чувена водвиљиста, Ланибоар и Рино-Бабен, академичари Стари позери! . . . Чуо сам их

Зимња божја. Сликао П. Ковалски.

весели Деварен стојећи поред њега и именујући својим алкохоличним гласом оне што су били на пратњи:

— Породица. Господо! Бележник Ретуба, Г-ђа Марија Федора, његова жена, награђена првом наградом у Конзерваториуму, на позвани све стари Лулини

у вагону кад сам дошао како се хвале с коликом их је страшћу волела обојицу Ах! да су знали пред ким то говоре Волела их Лулу! Није, драги моји, није, ма колико се ви кочоперили, нисте ли били те судбине на ни онај дебели, подбули директор кога је Лулу уве-

равала да је он њен први љубавник. На једном ђачком бази код Марије Федоре, једне ноћи, неки медицинар, преобучен у мајмуна, одведе Лулу у собу њене сестре; и док се старија сестра Федора забављала, млађа се плачући предала на вољу ђаку, не усуђујући се признати да је још невинна из страха да не изгледа балавица. То је био њен први заводник који се никада не заборавља, тај анонимни горило, да, Господо јест. . . .

Он се распаљивао, викао, дизао чашу тако да се ди Брео, који је био сит тога, склони с прозора и седе на своје старо место на клупу. Али га досадни и брбљави пијанац ни ту не остави на миру:

— Нека се Господин маркиз не чуди што ја тако добро знам живот наше пријатељице; ја сам се нашао уз њу у часовима кад јој је долазило не да прозеви свој живот, како неко рече, него да га избљује. Тако јој је бивало пред вече, у сумрак, у оном међуспрату на булевару Поасоньер, где је толико часова непомично председавала на ниској фотељи слушајући непрекидну лупу кола испод прозора. Тада, особито ако јој је још глава била загрејана од апсинта, нешто због заноса нешто због оних булеварских светиљака које су једине осветљавале њену собу и које су трепериле на дну чаше, сећала би се хиљадама успомена, и нехотице поверавала ми их је. Каквих их нисам чуо тих вечери. А шта сам тек дознао кад је дошао пад, велики пад, те Федора, не могући се више појављивати на позорници, беше приморана да пише својим некадашњим љубавницима. Ја сам, или кад ја бејаш пијан, моја је кћи носила та писма. Та писма, видите, писана увек према адресантову укусу и према његовој сујети била су прави бисер. Благи боже, ала смо се смејали кад би ми она прочитала које писмо пре но што га затвори. Али ни у највећим часовима своје беде, никад се није хтела да обрати на вас. Кад бих је каткад из љубоморе на то нагонио, она би планула:

— Ах, не, не, нећу на њ, њега сам доста намучила. Потом, биле су тако лепе везе међу нама да их нећу да мешам с овим прљавиштинама.

А кад јој свега нестало, пре него да вама пружи руку, волела је да се затвори овде, код своје але и лажљиве сестре, која ју је увек мрзила због њена успеха, због њена талента и која се за ово неколико месеца наплатила за сву стару мржњу и завист. Сирота Лујза! Какво је мучеништво, зар не, какво ужасно мучеништво био твој живот у овој кући са спољашношћу тако лицемерно и лепо; они су те умарали истих, као на ватри, обрћући те с једне стране на другу. А сутра ће све новине писати како је твоја старија сестра била великодушна према тоби. Они ће споменути како је награђена као трагичарка и да мало да да кажу како је то права Федора. То ће је стајати тако мало: доста је било што је позвала на твој погреб неколико твојих најстаријих љубавника и што их је, ове славне старце, због ретких возова, задржала на ручак с господом новинарима. Само њих двојицу нигде нису позвали, шта више су их изјурили, и то баш ону двојицу које си ти највише волела. Ах, моја мала Лулу, реци зар није ружно што нам не допуштају да те бар до гроба отпратимо.

И као да му је она могла одговорити са два чаше, паже се над њу и звахе је нежним именима. На напо-

сметку, једним гутљајем непразниви чашу, сруши се на клупу јецајући и рчући.

Десет пута, откако се састао с овим јадним човеком, ди Брео је хтео да побегне, сит његових открића, али га је баш задржавала та злурада радозналост, жеља да сазна еда ли је ова несрећна девојка доиста патила због њега. Видевши да је Деварен заспао, диже се да иде, али погледавши напоље стаде. Сировод излакаше из цркве уз жеку звона и песама, и док се уређивао пред црквом, Парижани који, хитајући за воз, нису могли ићи до гробља, поздрављали су се с породицом или су остајали на ручку, јер Деварен се није преварио, било је ручка за покој душе. Који нису били те среће, одлазили су ка станици тобож журећи се а у ствари врло љутити. Усред гомиле славних старца некадашња награђена трагичарка вртела се у својој пријини. Господин Ретубл, разговарајући се с пријатељем Вељоном, брисао је ознојено чело; а пред каваном, под олеандрима, новинари су пили гренадин, причајући гласно један другом о звезди коју су сада сарањивали. Ова господа, сва врло млада, нису имала ни појма о Федорину таленту, али су на прсте знала њене галантне пустоловине, лудорије њезина срца и главе и причали су их као нечисту легенду из које стари љубавник, седећи крај отворена прозора, није пропустио ни једно словце. Отуд је осећао неку нелагодност, неко гушање, те је, после Деваренових прича, Лујзино мучеништво и сурово поступање њене сестре држао за измишљотине сентименталног пијанице и најзад се запитао:

— Зашто сам овде дошао? . . . Нисам имао никаква посла.

Из његових га сањарија прену мала Мели, која баш тада уђе водећи за руку своју браћу. Док деца нису била ту, осови се беху окупили по хлебу и сиру, особито по сиру. У тањиру, који је био сав цри, зујало је. Малишани са сестром навалише на њих, те отпоче жестока битка. Кад је најзад рој одлетео и деца села за сто, свако пред кришном екорашњег хлеба, девојчица се приближи оцу који је још ркао, диже шешир са земље и, очистивши га лепо, метну га на сто поред њега где је било стакло с апсинтом, које се на неки чаробан начин на једанпут нађе на келнерају. Погледи тог господина што је био ту, који су се чешће сретали с њеним, сметали су јој докеле у њезину материнском раду; али се она брзо умела наћи. Кад је пролазила поред њега, враћајући се својој браћи, ди Брео је узео за њену тако малу, тако слабу ручицу, ах тако слабу да се човек заплаче, и спутивши у њу брзо изгужвану плаву новчаницу, рече тихо:

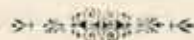
— Ово за вашу децу . . .

И на надувеном и болешљивом бледицу ове девојчице, сувише порасле за њене године, одмах засја осмех дивне блакости и схватања, као каква дуга која је ишла од заспалог оца, најужаснијег њезина детета, до тањира из ког су гутали друго двоје; из њених испијених очију без тренавица кануше две крупне сузе, и она се поклати, прошаптавши:

— Хвала . . . хвала.

(СВРШИТЕ СЕ)

У. Пешровић.

ВРХУНАЦ ТЕЛЕСНЕ СНАГЕ

НА ИЗМАКУ XIX. ВЕКА

— С. Пашић —

ТЕЛО И ДУХ.

Обично се каже да „намет царује, а снага кладе ваља“, и према томе не би требало ни водити бригу како ће се ојачати тело, него се само старати о снази умној, бринути се како да се ојача *дух*.... Кад би се умна снага могла одвојити од снаге телесне — то би, доиста, тако и требало радити. Али сваки човек по себи зна да је то немогуће; сваки се је из свога личног искуства уверио да је ум бистар, да је воља снажна, и да је душа ведра само онда када је тело снажно и здраво. Стари су народи добро схватили ту узаманост између тела и духа, те су створили ону знамениту пословицу за то: „у здоровој телу здрава и душа!“ И сам Христос, представник духа, који се је о телу мало бринуо, јер му је дух много пречи од тела, каже својим апостолима: „дух је снажан, али је тијело слабо....“ (Мат., XXVI., 41.). Значи: ваља се постарати и о телу; оснажити га и одморити, те га тако приправити да издржи терет духовног притиска.

Снага, дакле, духовна и телесна стоје у тако чврстој међусобној вези, а чине нераздвојну целину. С тога: ко хоће да оснажи дух — неће то моћи постићи ако не оснажи тело. Може се, ипстина, утицати на тело и преко духа, може дух заповедити телу да његове наредбе изврши — али то бива врло ретко. У нашим народним песмама имамо за то пример у *Боланоме Дојчину*. Када је на самртничкој постељи разумео шта од његове љубе и сестре намерава да учини Црни Арапин — он је прикупио сву осталу снагу, утегао се у платно „од бедара до витих ребара“, па изашао на мегдан Арапину и погубио га, али је одмах после тога и издануо. Иначе су сви витезови, који деле мегдане и бране правду од неправде, слабост и немоћ од обести и насиља — веома велике и издржљиве телесне снаге. За то имамо обилато примера у нашим народним песмама. Који Србин не зна за Краљевића Марка и његову *тешку топузину*, под којом „пучу ребра к'а ораси“; за Обилића; за Момчила и за многе друге своје јунаке и војводе?

ОБИЧНА И НЕОБИЧНА ТЕЛЕСНА СНАГА.

Телесна снага човечја може се, у главном, поделити на обичну и необичну (атлетску).

За добивање и одржавање обичне снаге (бити здрав и за рад способан) није нужна нарочита гимнастика: доста су за то и разна занимања, при којима се тело покреће у разним правцима. Н. пр. земљорадници и многе занатлије не потребују гимнастике. Али ако је такво занимање да се дуже седи, или да се тело мало, или само

у једном правцу покреће, — онда је већ потребна гимнастика (лака, шведска): бар по један сат дневно.

Та се гимнастика састоји из разноврсних покрета руку и ногу, из прегибанја тела на разне начине, без икаквих справа, или с једним лаким, дрвеним, питаом у рукама, или, место штапа, по једна лака гвоздена справа (кугле). У ту гимнастику долазе и разне дечје и људске игре: играње лопте; скакање; бацање камена; мотке; хрвање; пливање; јахање; пешачење, возање на велосипеду и т. д. Сваки, дакле, телесни покрет — јесте гимнастика; што више таквих покрета, нарочито на чистом ваздуху — све боља гимнастика! Ради тога постала је у Енглеза омиљена народна забава *играње лопте* на отвореном пољу, у чем учествују по неколико хиљада и старих и младих обојега пола.

У Шведа је лака гимнастика постала као неки *грађански, обичајни, закон*. У одређене дане чак се и млади (слуге и слушкиње) пуштају да походе гимнастичке часове.

У целом образованом свету сматрају се разне игре и лака гимнастика као неопходна потреба за развиће тела, за одржање здравља и за освежавање духа. С тога тамо није стид ни великодостојнике да изађу на гимнастичке утакмице: колико ради себе, толико и ради буђења витешкога духа у омладине. Славни Енглез, Гледстон, учествовао је у игрању лопте и у својим старачким годинама, али је за то задржао крпко здравље до дубоке старости.

Како се у нас гледа на ове забаве при којима се тело крепи — није нужно ни напомињати... Свима нама добро је позната наша зачмалост и небрига за одржањем здравља и за ојачањем телесне снаге.... Али је за то из године у годину помор све већи: из године у годину расте проценат за војску неспособних младића, који лагано певуше ону Бранкову тугованку:

„Рука лонна, тело измождено,
„А клеца ми слабакто колено:
„Дође доба да идем у гроба!“
— — — — —
„Данас сутра час ће ударити,
„Јарко сунце мени заклонити“....

*

За добивање и одржавање необичне (удвојене или утројене) телесне снаге и издржљивости потребно је много више напрезања и вежбања него у лакој гимнастици, потребна је тако названа *атлетска гимнастика*.

Ова је гимнастика била добро позната и ревносно негована још у старих Грка и Римљана. У новије доба прихватили су је Енглези и Американи, а од прилике пре двадесет година одомаћила се и нагло развила у Немачкој.

Атлетика се дели на *лаку* (енглеску и америчку) и на *тешку* (немачку).

Лаку атлетику чине, поглавито, ове радње:

1. Трчање;
2. Пешачење (до дванаест километара на сат);
3. Скакање с места (до седам и по метара);
4. Бацање терета (од два до двадесет и пет килограма).

Осим ових главних радњи, има их још доста, али су све комбиноване из ових овде побројаних.

У лакој гимнастици има невероватних успеха. Пре две године на грчкој Олимпијади, на којој је учествовало доста такмичара из целог света, победио је у трчању домородац Грк (младић од 23 године), за што је од државе добио доживотну пензију. Трчао је сат и по и претрчао тридесет километара. Грци су клицали од радости што није страници промрачили славу њихових предака, термонилских јунака. У томе надметању један је такмичар издахнуо, а многи су у путу попадали.

У скакању је пре две годину по извештају Париског листа Тан-а један Француз прескочио с места — *фијакер!*

У нашим народним песмама помиње се као изванредан скакач Милош Војиновић, који „прескаче три коња витеза и на њима три пламена мача!“

Пре двадесет године код Таковске цркве прескочио је чувени са своје телесне снаге Милош из Љутовнице мотку положену на раменима двојице људи, и то не на равници, него на омањој узбрдици, трчећи *уз брдо*.

Таквих је примера у нас, на жалост, данас све мање, јер су и сељаци напустили те *простачке лудорије* као што су: скакање, бацање камена, хрвање и т. д.

Тешка атлетика, која би се могла назвати немачком, јер су је Немци развили до савршенства — може се поделити у главноме на ове радње:

1. Дизање терета;
2. Хрвање; и
3. Бацање камена.

Атлетски израз за постигнуће највећег успеха у ма којој врсти гимнастике зове се *рекорд*, а припрема за постигнуће успеха зове се *тренирање*. У тренирање улазе још и: начин живота, вежбање и храна.

Тренирање мора бити пажљиво извођено на строгим хигијенским прописима, јер иначе могу наступити рђаве последице за организам, па и сама смрт.

Ко хоће да постане атлет мора имати на уму ово:

Сваки здрав и правилно развијен човек може постати атлет. Ако почне тренирање од двадесете до тридесете године може утростручити па и учтворостручити своју дотадашњу снагу, а у особито повољним приликама може успети и више.

Ако почне доцније (од тридесете до педесете), неће моћи дотерати до те мере, али ће увек моћи

бар удвојити дотадашњу снагу. При тренирању мора се сваки држати хигијенских правила: уредно живети, добро се хранити (месом или и другом мешовитом храном, а најбоље према навици); не узимати више течности дневно (воде, поред нешто пива или вина с водом) од два до три литра; спавати седам и највише девет часова у двадесет и четири часа; вежбати се и у онште што више кретати се на отвореном простору, у чистом ваздуху. С вежбањем се не сме никад терати до велике заморености; у дизању терета држати се поступности: од мањих терета прелазити на веће, а према повећавању терета пазити да се и време продужује; по један или два дана прекидати да се тело довољно одмори. После свакога дужег рада треба телу дати довољно чиста ваздуха, да из мишића изађе тако названи *отров од умора*. Док се врши тренирање, за време рада, не треба пушити, нити пити алкохолних пића.

*

Прва радња — *дизање терета*. За ово се употребљавају лакше и теже кугле, на држама *краћим* (за једну руку) и *дужим* (за обе руке). Ова атлетска радња састоји се из три начина:

а.) Избацавање терета са земље у висину (докле подигнуте руке достижу) у *један мах*, једном или обема рукама. Снажан човек, али који се није вежбао, може на овај начин избацити са земље у висину: једном руком тридесет до четрдесет килограма, а обема рукама — педесет до шездесет килограма. Атлет по занату, Парижанин Пијер Боне и атлети *аматери* (љубитељи атлетике, којима то није главно занимање), *Масполи* у Лијону и *Ђорђе Хакенишмид* у Петрограду избацују, на овај начин, једном руком — *осамдесет и пет до деведесет*. Међу немачким *аматерима* има из много који избацују на овај начин од *седамдесет до осамдесет килограма једном руком!*

У избацавању на овај начин, али обема рукама, постигао је до сада највећи успех Пијер Боне из Париза, који је прошле године избадио једним махом са земље у вис — *сто и петнаест килограма!*

б.) Избацавање терета с рамена у висину, *са замахом*, једном или обема рукама. Руски атлет, Ђорђе Лурић, избацује на овај начин, *једном руком*, гвоздену полуку од *сто дванаест и по килограма*, а лежећи и одупирући се леђима о земљу, избацује обема рукама *сто осамдесет и четири килограма!*

Бечлија, Вилем Тирк *аматер*, избацује *стојећи* обема рукама: *сто шездесет и по килограма* а Минхенац, Ханс Бек, *аматер*, избацује на исти начин: *сто педесет седам и по килограма*.

Ови се *диноски терети*, наравно, не дижу с такмачама, као што се о њима говори, или пише. У неколико, веома тешких, напрезања донесе се терет на груди, па се с груди, *једним махом*, избацује у вис. Ко подигне терет на груди,

тај ће га, поуздано и у вис избацити. Велико је чуђење изазвао прошле године у Бечу на светским гимнастичарским утакмицама („олимпијадама“) Паризлија, *Пијер Боне*, кад је, *једним малом*, подигао са земље на груди терет од *сто че-*

дићи једном руком највише тридесет, а обема рукама — највише шездесет и пет килограма. А ако се стоји војнички (у војничком „ставу“, на команду: „мирно!“) — онда још много мање. У избацавању терета на овај начин постигао је

Чемберлен,
ИНГЛАНСКИ МИНИСТАР СВОЈ. ПОСЛОВА

Салзбери,
ИНГЛАНСКИ ПРЕДСЕДНИК МИНИСТАРСТВА

Шшајн,
ПРЕДСЕДНИК ОРАЊСКЕ СЛОБОДНЕ ДРЖАВЕ

Лабле Кригер,
ПРЕДСЕДНИК ТРАНСВАЛСКЕ РЕПУБЛИКЕ

Цецил Родес,
ИНГЛАНСКИ НАМЕШНИК У ЈУЖНОЈ АФРИЦИ

Генерал Жуберш,
ГЛАВНИ КОМАНДАНТ ТРАНСВАЛСКЕ ВОЈСКЕ

трдесет и једнога и по килограма, а другим махом избацио га у вис!

в.) *Избацавање терета с груди у вис без замањивања*, једном или обема рукама. Снажан човек који није гимнастичар, може, на овај начин, по-

до сада, највећи успех бечки аматер, Франц Штер, подигнувши једном руком, полагајано, с рамена у вис — педесет осам и једну трећину килограма.

(ОСТАЊЕ СЕ)

БУГАРСКО НАРОДНО ПОЗОРИШТЕ

(НАРОДНА ДРАМАТИЧЕСКА ТРУПА „СУЗА И СМЕХ“)

(СВРШЕТАК)

Брзо одосмо на вечеру и још пре почетка бесмо у дворници „Славенска Беседа“. У дворници затекосмо врло мало публике, а нарочито мало женскога света. У седиштима на канапетима бесмо само нас тројица и већ се бејаш побојао да неће ни доћи до представе; а инструменти војне музике с галерије одјекиваху и зујаху „тужно“ и добро раздираху слух у слушајалаца. Али мало по мало дође још нешто света у дворницу, па и неколико женских походајалаца; а управо испред нас, у првом реду канапета, на спрам средине позорнице, где ми седесмо, појави се један господин у цивилу и пријатна изгледа, омален, с две повисоке и доста лепе даме и седе с њима баш испред нас; а и на другој страни, у првом реду, посади се неки господин с неком дамом. Кад се господин с дамама испред нас беше посадио, г. Миларов се пригну к нама и шану нам: — То је пуковник Петров, бивши министар војни у Стојиловљевој кабинету, а сада на расположењу. — Како бејаш то пре подне случајно и уз реч чуо у нашем заступству, да има неколико Српкиња у Софији, већином из Баната, које су се поуздавале за више бугарске чиновнике и више официре и да је и жена министра Петрова Српкиња, то гурнух лако мога пријатеља и напоменух му тихо: да се ваља узети на ум при оцењивању, јер ће нас разумети даље испред нас. Интересујући се и за публику и окрећући се да видим је ли још ко дошао, а уједно и да одвојим мало свој слух од лупњава оне војне музике, видех да је света још дошло и то толико, да ће се трошкови моћи покрити и да ће нешто моћи и претећи, те већ с неким поуздањем очекивах и представу. Али „госпожа Р. Ст. Попова“ и њена дружина, беху толико милостиви, те нас пустише да још мало подуже почекамо, а за то време нас је војна музика „усрећила“ још с два бурна комада. Мој пријатељ постајаше већ нестрпљив и спреман беше да жртвује ванредно уживање које нас ишчекиваше и предложи ми: да је боље да се одречемо уживања које нас очекиваше, јер се беше поприлично уморио од ходања по Софији, а мучило га је и оно одуговлачење с почетком представе, јер обојица бесмо навикли на тачност. На срећу ускоро зашуста нешто, окретосмо се и видесмо да се то подиже завеса. Тек што се диже завеса а мој пријатељ узвикну тихо: — Ух, да мизерне позорнице и још мизернијих декорација! Морадох га и опет мало гурнути лактом и опоменути погледом на оне даме испред нас. Мој пријатељ утиша се мало, али обратив пажњу самој представи, он се стаде окретати час мени, а час г. Миларову, узвикујући тихо: — Скандал! скандал! Ово је горе и лошије и од неке дилетантске представе! Ја га гурах и гурах лактом и давах му знаке очима; даме испред нас стадохе се окретати к нама и ослушкиваху наш разговор, али ове беше узалуд; мој пријатељ и даље изјављиваше своје недопадање. На лицу г. Миларова видело се, да су му изјаве мога пријатеља доста непријатне, али најзад мораше и сам признати да су му и умесне. Да би мога пријатеља мало ућуткао, ја му скренух пажњу на глумца

који је приказивао потп. Шварца, на г. К. Стојанова, који ме је својом фигуром, својим гласом — мало чистијим — својим држањем, својом мирном и доста природном игром живо потсећао на нашега бившег и некадањег друга г. Ђ. Пелеша. Обратисмо више пажње обојица, и мој пријатељ даде ми потпуно за право. — Е, ето видиш, рекох му. — У њему већ имамо једнога од кога се да нешто истесати и с којим се може нешто и учинити. Мој пријатељ одобри ми, а г. Миларов нам рече: да је г. Стојанов већ био члан народне трупе, али да је иступио из ње, што је био незадовољан с улогама које су му давале, али да ће, према нашој оцени, гледати да се опет придобије и да га врати народној дружини. У том се појави и г-ђа Р. Ст. Попова, као „Магда.“ Г-ђа Роза (јамачно пре Ружица) осредње је висине, мало угаситија плавуша, доста неразвијена, али ипак доста и пријатна појава; игра јој беше доста складна, а огледало се и неко разумевање улоге; говор јој беше најприроднији од свију и нагласак речи доста правилан, а истицао се и неки дар; али се и то одмах опазило, да о каквој школи нема ни спомена; да је упућена на саму себе и на своју интелигенцију и образовање, које стоји ниже од њенога дара. Публика ју је дочекала бурним плеском и веома је акламовала при завршетку чинова. Г. Миларов је уживао, што је у неколико нашао потврду својој ранијој оцени. Мој пријатељ није се потпуно слагао са мном у оцени г-ђе Розе, а љутило га је и то, што је играла непрестано с лезезом у руци. На њега је и сувише утицала околина њена која донета, одузимајући г. Стојанова, беше испод сваке критике. Мој пријатељ ме је једнако гуркао лактом и тихо узвикивао: — Та погледај молим те онога што игра „настора“ (Николов), каква му је маска и како високо и танко говори, као да је „евнух;“ како плаче она што игра „Марију“ и како се држи; та мора да је негде била или штумада или слушкињица. Прену у смех а с њиме и г. Миларов и одобри главом примедбе мога пријатеља. Мој пријатељ настави гумећи се у смеху: — А онај што игра онога официра (Ст. М. Попов) изгледа, како оно код вас веле: „Као да је понесен на упуштено.“ На ту примедбу морадох се и ја с њима насмејати, и ако ми некако беше и жао оних јадника о којима се морала донети онако строга оцена. Ох, оне маске, па игра, па оне декорације и како је био поређан онај намештај, који у осталом не беше тако лош, као ни одело, јер све ово последње беху добили на послугу од народне трупе. Мој пријатељ ме увераваше да је ова представа „комендија“ какву још не видесмо, јер, уз све остало, и незнање улога, изузимајући г-ђу Розу и г. Стојанова, славило је свој тријумф; а местимице беху такве паузе, да се чинило да се представа неће моћи ни наставити а камо ли довршити. Особито беше и занимљиво и досадно оно непрекидно зевање, и кад је говорила и кад је ћутала, г-ђе Вазове, која представљаше другу жену потп. Шварца, да су јој од силнога зевања и сузе удариле и да је најзад морала, због силног зевања, непрестано држати опружену руку, коју је насловила на нос, да би тако као бајати сакрила од публике своје непрекидно и до зла бога несносно и смешно зевање. Што се представа даље вукла, мој пријатељ као да се већ беше уморио у својим примедбама те је почео тихо

и печујно да симпатише с Морфеом; кадикад је само промрмљао: — хајдемо море да спавамо. Као да му два чина бежу већ и сувише. Имао сам муке гуркајући га непрестано и опомињући га да не заспи, јер оне даме испред нас већ га узеле на око, већ га стадоше оштрије посматрати, осмејивати се и он их већ стаде више интересовати него и сама представа. Чак и мени беше већ доста, а као и мало сувише од те представе, коју, не знам за што, назвали на објави и *трагедијом* и *драмом* и ако је то са свим нешто друго; али ја ипак хтедох и коју проговорити с г-њом Розом, у првом реду као са Српкињом, а и као и с глузницом. Замолих г. Миларова, те после трећег чина одосмо на позорницу. Г-ђа Роза беше тако добра и дође из гардеробе на позорницу, где јој се приказах. На моја питања: — Је ли доиста Српкиња и из Н. Сада? одговори ми врло кратко:

— Да.

— Ви сте одавно дошли у Бугарску, као што ми рече г. Миларов?

— Не. Али ја вас познајем, и како сам чула да је дошао г. Мандровић из Загреба, и још један г. с њиме, одмах сам знала да сте то ви.

— А откуда сте то знали? Ви ме дакле знате?!

Госпођа ми остаде дужна одговор на последње питање и само погледа значајно по својој околини.

— Ако бих смео запитати и ако бих смео знати: чија сте ви из Н. Сада?

Г-ђа Роза погледа својим повеликим очима и опет значајно по својој околини, погледа у мене и рече доста јасним гласом: — Ја познајем вашу г-ђу сестру из Н. Сада. Тончика Манојловић ми је чича. Погледа још једном по околини, пружи ми смешећи се руку и оде.

Из свега овога видех да је прошлост г-ђе Розе, а ваљда и садашњост јој, завијена и покривена неким густим велом тајанствености. Окретох се и приђох г. Миларову, који је дотле стајао с г. Стојановим и говорио с њиме о поновном ангажману за народну дружину. Сиђосмо се с позорнице, познасмо мога пријатеља и одосмо.

После те представе био је мој пријатељ веома нерасположен и готово се кајао што је и долазио.

Ја сам гледао да растерам ту његову зловољу напоменув му: да и код нас има сличних путујућих дружина и да треба да помисли: да је ово позориште у Бугарској.

— Ама ови људи немају ни основнога појма, шта је то позорница, а још мање, шта је то глумац! узвикну мој пријатељ сав разуверен у поље добар глумачки материјал у Бугарској — и какав је његов прави задатак.

— Чекај најпре да све видиш, одговорих му ја. — Путујуће друштво као свако путујуће. Али ко зна шта ћемо још наћи и шта још можемо наћи у народној трупи коју Бугари гаје већ три године и који имају толико својих питомаца и питомица, које су слали на страну и на које су толико потрошили.

— Хоћеш ли ти ићи сутра на оглед „Василисе Мелентијевне?“ упита ме и добади ми поглед пун сумње.

— А ти?

Он ми не одговори ни речи, већ се окрете од мене и спусти се у постељу.

Ја учиних за њим то исто, осећајући у себи неку особиту радозналост за сутрашњи дан.

Сутра дан, пре поласка, посматрах свога пријатеља и као мало и зачуди ме његово оклевање да одемо онамо куда је требало, и тек на моје наваљивање крену се.

Тек да изидемо из каване, а пред нас момак г. Миларова, који позва мога пријатеља своје господину.

Моје пријатељу као да то дође врло угодно, пружи ми руку, замоли ме да свакако одем на оглед, стиште моју руку и оде, а ја се пун жеље као и неке наде упутих живој дому „Славенска Беседа.“

Кад уђох у дворницу, затекох први чин огледа скоро већ при крају, те се спустих на једну столицу дубље у дворници. Члан, г. Златаров, с којим се бејаш већ раније видео, јер беше дошао раније моје пријатељу у походе, као познанику још из Загреба, где је г. Златаров био једногодишњи питомац и који је по нешто говорио српски, приђе к мени, поздрави ме и седе до мене.

Ја сам већ био обратио сву своју пажњу позорници и ономе што се догађа на њој, осећајући сву тежину налога свога пријатеља, који ми је он ћутећи дао: да све добро узимам на око; да добро о свему промислим па да му доцније дам тачан извештај; а осећао сам и његово чврсто уверење, да ћу ја то и савесно извршити.

И ако бејаш сву своју пажњу удвојио, само да што боље видим и чујем, те да што вернији извештај поднесем, ипак им је много сметало то, ваљда по примеру већине наших чланова, што игру своју само маркирају, а и говориху веома тихо, опет као наши, као да су огледи само за маркирање, а не да се баш јасно види, шта ће ко радити и како радити; да места морају бити јасна и разумљива као и покрети лица, да се мора говорити јасно, те да се према томе удеси и одреди висина и низина гласа, а тако исто и граница до које се сме ићи и да се према томе мора одредити и утврдити нагласак појединих речи и акценат појединих и слогова, јер без такога огледања и одређивања, постигли би огледи непотребни и сувишни. Огледи се не држе само за то, да се просто убија време, већ да од њих буде напретка, успеха и користи. А много ми је сметало, и то морам искрено рећи, и неподесност, незнајност и нелепота бугарског језика, поглавито у говору; и ако сам знао садржину дела и ако ми дикција у комаду беше позната и опет ми је то јако сметало, али ипак највише *маркирање*, и ако се одмах видела јасна разлика између синоћњег и данашњег.

Они глумци — задругари, они глумци — уметници, тамо у француском народном позоришту, у Паризу, према овоме јамачно и *инсу* били прави глумци и прави уметници, кад су њима преко потребни безбројни огледи, и што више то боље, и још уз то и веома строги огледи, кад је ово овамо овако.

По свршетку првог чина, сиђосе се сви чланови с позорнице; приђе ми г. Иван Попов, приказа ми се веома лепо и уљудно, а за кога већ бејаш чуо да је и привремено редитељ, докле мој пријатељ не проучи дружину под својом управом и не одреди и не утврди најпозванијег и најпозванијег. Г. Попов је новисока и добро развијеног стаса, сонорног гласа, има врло пријатан и подубок баритон, правилних и озбиљних црта у лицу, доста интелигентног изгледа, таман као створен за озбиљне карактерне улоге.

За тим ми приђоше сви редом и приказаше се. Видех да им је морало бити јављено за мој долазак, кад већ г. Миларов није могао поћи са мном.

За г. Поповим приђе ми г. Корков, осредње висине, отворено смеђе косе и смеђих бркова, доста симпатична појава, добро развијен, с пријатним подубљим органом. Г. Вас. Карков игра љубавнике и јунаке, али с више успеха ове последње, али није баш са свим на месту ни као млађани јунак, а као прави љубавник никако. За чудо, да сад ниједна наша позорница нема правог љубавника, а Бугари баш никако.

Овде ми паде и нехотице ни памет: како се то негда, кад их беше код нас готово на избор, до стране надлежних, па и од самих критичара потцењивало, и како су све друге струке биле боље награђене, него ли љубавнице и љубавници, и ако су они највише у раду и највећем трошку изложени, и то много већом него ли која друга струка, разуме се, ако се хоће бар приближено оно што треба да буде.

По моме мишљењу, г. Карков мораће у брзо прећи у јунаке зрелијих година и ту би био можда на месту. Г. Карков је био питомац у Бечу пуне две године.

Г. Гена Киров је повисока сувоњава фигура, са ситним лицем и малим носом; с наочарима, обријан и с подужом правом, назад зачешћаном косом. Он заступа струку тирана и интриганата, њему је досуђено да игра „Ивана Грозног“ у делу: „Василиса Мелентјејевна.“ И он је био питомац две пуне године у Москви.

Уз ту тројицу долазе: Д. Асебренов, Хр. Сарафов, Александар Буинов, Георгије Стојанов, Матеј Икономов, Момаков, И. Шчарбанов и Хр. Ковачев.

Сви ови, као материјал, могли би се, уз добру школу, употребити. Само је штета што скоро сви, поготову као и код нас сад, пагињу комеди. То сам одмах опазивао, а на то ми се доцније жалио и г. Миларов. Ко поже познаје позориште и његове прилике, разумеће одмах и за што. Што се комичне улоге играју готово саме од себе, због комичних ситуација, сменних израза, о чему се већ сам писац доводио, а често и сувише побринуо; што су схватљивије за ширу публику и пријемљивије и што се у њима лакше и јефтиније долази и до популарности и доброг гласа на најзад и славе, него ли у другим улогама, где треба и умно и физички потећи, а врло често и окупати се у своме зноју, те да заслужиш неко допдање, неки аплаус и неки напредак у награди.

Ред на позорници није ни издалека онакав, какав би требао да је и какав би се желети морао. Дисциплинска правила доста су лабава и непотпуна. За то је и мој пријатељ и понео уредбе загребског позоришта, правила и уређење нашег позоришта и закон о кр. срп. нар. позоришту. И ако је сушта истина: тешко оном позоришту и представљачком особљу, где се често потрзају правила и уредбе позоришта и позорнице и где све раднике и свећенике не везује љубав и једино љубав к своме светом позиву и храму богиње Талије. Ту је јаво већ забављао своје покте у сред срца Талијина. Али покрај свега видели смо, на жалост, да се дисциплинска правила ипак морају не само уводити и одржавати, него и — примењивати и то што чешће у што оштрије.

Главни је покретач и једина основа за уметност: оданост и љубав к уметности до самопрегорења и оних

који су уметници и оних који су позвани да управљају. Где тога нема, ма колико било представа и ма колико новаца у благајници, ипак нема онога правог, нема напретка и нема праве уметности!

Морам се још једном вратити особљу народне трупе, коју сам и сутра дан гледао при огледу онога истога дана и морам и опет утврдити: да је материјал добар, и ако су бугарски државни управници учинили, као непрактични и непознаваоци праве ствари, огромну и кардиналну погрешку, што изаслав своје питомце, нису их упутили одмах и у практичну и праву школу, на позорницу и у рад, па ако не би било и друкчије могућно, а ово и само као статисте и статистиње. Само је позорница главна, једина и права школа; ту се глумац рађа, напредује и усавршава; све остало споредно је; ако је на правој позорници, и ако је поже вредан и појми свој положај, лако ће доћи и до онога споредног и потребног. Тисућима примера доказују и тврде то неоспорно! Друго је осећати неоодољиву жељу и одати се из позива и љубави некоме позиву, што важи за све, а најпоглавитије за уметности; а друго је опет бити гледалац, за своју забаву и уживање; имати више гледаних представа на броју; бити ширега или ужега разумевања; бити ширега или ужега естетског погледа и укуса и бити чак и неки критичар, према многим гледању и читању; јер ипак за то и поред свега тога има неке разлике између глумаца таквих и таквих критичара. Жалостан је и малотрајан тај глумац који се није исцпео на површину у самоме раду и на правоме месту, делећи лактове и буботке и примајући их као заједане, уједање срца и душе, итд.; а још је јаднији онај вајни критичар, тако звани, који се учио читањем, на туђем раду и дому, а овамо није добио ни један буботак лактом на позорници, изнутра, нити га је која кулиса кленнула по глави, нити је икада био изгрђен од какве свећенице Талијине, а још мање да је био избачен из гардеробе које чедне и моралне свећенице; а још горе, ако му који од Талијиних слугу није обавио и разбио скупочени цвикер. Истина, ја овде нисам изнео никакву новину, јер су то још давно и давно пре мене многи казали, говорили, писали и утврдили: „све је то већ једином било“ рекао је стари и мудри Бег—Акиба. А од критичарског *уображења*, и ако има међу њима и ваљаних, пати ужасно једна извесна каста која држи да све уме и све зна и која од силног знања, умења и науке једва носи своје тешке и пуне главе на раменима. Не, не; без све шале, доиста су им тешке главе а тек што им се не откину с рамена и не откопљају у кал светски. Само је питање: да ли заиста од правог знања или од правог уображења?! Обратите на њих пажњу, гледајте их и мотрите их и познаћете их!

С тога и држим, да ће Иван Попов, и ако нигде није био и ништа боље видео, ипак, уз добру школу на позорници, претећи све своје другове, радом започетим одмах у правој школи, на позорници, и да ће бити још у добитку пред њима, јер бар неће имати, као они, да се од којегчега одвикава, што су питомци неразумно од погледкојих туђих великана и вољно и невољно попримали, незнајући још јасно, шта је и шта није за њих, за њихову фигуру, сирему, орган, а најглавније: за њихову индивидуалност. Не поричем да се и гледањем може много научити, али тек после неколикогодишњег рада, са ши-

рим и развијенијим појимањем и разумевањем на примену и употребу. Та за Бога, треба само добро погледати на се може и код нас наћи доста примера за то, а може се чак и видети и сваки се уверити: да има неких који само у једној улози имитују, разуме се врло траљаво, по пет шест великих уметника, које су по веде видели: по пет шест, само у једној улози. Слика је, за онога ко се у томе разуме, држим и сувише јасна.

Али — јаој, мој пријатељу! сад ми ваља прећи и на најтугаљивије, најтугаљивије с које стране хоћеш и како хоћеш, а и на најопасније земљиште. О мој пријатељу, мој јадни пријатељу! Опрости што те морам још овако жива и здрава пожалити. Знаш, чак је и мене по мало страх. А морам ти и то искрено рећи: да ме је готово више страх за тебе него ли за себе. Јер дакле, и ако кад и прочитају ово, што морам написати, неће ти, побратиме, баш бити лако, јер ће несумњиво помислити: да ту има и твога масла и ако си ти у овоме невин као „безлобно“ јагњенце. А страх ме је за тебе, што си ти тамо, што си им или беш им ускоро бити у близини, а ја сам већ очистио „чувства“ и готово с поуздањем могу рећи, да држим: да се моје очи с њиховима никада више неће суерести у животу, а ако се тамо у рају и суеретнемо, а у рај ћемо извесно, јер смо овде баш и сав наш живот провели у паклу, тамо већ нек буде што буде. Па ипак, ипак мора бити, и ако се прибојавам, постарији сам већ, па је сад мучно с том силом хватати се у коштац и истину јој у очи рећи. А осим тога и то је белај, што мени ни у овом овамо свету не годи сушта истина, а камо ли тамо у оном онамо свету с дасака; па још кад човек помисли, да је тај тамо свет најзасебнији народ, најјединственија нација на овоме овамо и у овим овамо световима! Не ћу, знаш, баш да кажем: да је то најјединственија и уједно и „проклета нација“, као што једном рече један мој други пријатељ. А најзад како не би и био?! Кад су све страсти, мане и врлине људске, из ових овамо светова, збијене и скоткане тамо у онај свет, у она четири зида Талијана и подигнуте — не знам на који степен; и онда није ни то никакво чудо, што се ја и за тебе и за себе прибојавам. Али се ипак рећи мора, па мора!

И морам овде рећи коју и о оним дамама тамо из *онога* света. А како ја немам ништа о њима, што би њима поде било по вољи и угодно, с тога сам се овако и ушепрљало.

Почећу одмах с најлепшом и једином неком лепотом коју сам од правих „убавих“ Бугарака видео, и ако и у ње не беше баш толико од овога, што би се у правом смислу могло назвати лепотом! А по моме мишљењу, удило јој је још и то: што је била тако набезеана, да ни најбелји мрамор нема толико белине у себи, колико имађаше њезино „бело“ лице. Име ћу јој прећутати, прво из учтивости, а друго што само име није ни од какве важности, а могло би можда донети и неке неприлике г. Миларову, који за њу рече: да није по подобности ни за статисткињу. Баш њу нисам видео на позорници, јер је она само ради забаве седела у дворници и гледала оглед, а морам искрено признати да ми није баш ни жао.

Видео сам се и још с две, а и приказасмо се једно другом и то још на првом огледу. Морам им одмах признати да врло лепо плету чарапе, али на позорници —

нисам баш ништа лепога видео, а чуо сам само неке високе гласиће који уз веома неприродан и неправилан говор појаче сметају слуху.

Остале су још две о којима се такође мора рећи која.

Г-ђа Вјера Игњатова, и ако је готово и сувише мања стасом, много мање него лепа, ако је и мршава, а и више неугледна, опет им за то она игра прве драмске улоге, а и госпође из великога света, па и саме руске, а ваљда и друге царице; и ако и с гласом и нагласком не стоји најбоље, а и лоших је манира, опет за то, по њихову, изгледа да им је она као за сада најбоља. Она је покрштена, сад не знам је ли домаћа или страна, Јеврејка. При прелазу у хришћанство узела је ово име и презиме; а како се пре звала и презивала, не умем вам рећи. И она је била две или три године питомица у Бечу, али она само као гледалица.

Најзанимљивија је појава г-ђа Адријена Бујевска. Не знам да ли јој је то њено право породично име и презиме, јер је некако обузела страст лепе даме из *онога* света да врло радо мењају и крију своја породична имена и презимена, а можда се ова госпођица баш и загледала и то баш у ово име и због оне „Адријене“, јер држим за извесно, да се није угледала на г-ђу „Милену“, као што неки зли језици хоће овде да знају.

Било најзад како му драго, тек г-ђа Адријена је повисока и лепа витка стаса, нежнота и финога тела, дугуљастих, нежних и танких прстију на рукама; пријатног и мало дугуљастог лика, само према лику мало и сувише дугога носића, али доста елегантна појава. Г-ђица Адријена се тек сад пред сезону вратила из Москве и Петрограда, где је била питомица две или три године, и где је наизменице *гледала* руске и европске уметнике. Она ми се чини најподобнија за оно чему се одала. За њу веде: да је из једне од првих породица бугарских, да јој је један брат бугарски пуковник, а други врло имућан трговац, и да се она баш из чисте љубави посветила овом мучном и тако лепом и узвишеном позиву; али се и на њој одмах види пука почетница и по гласу и по кретању и ако ми се она чини као најпозванија и која даје највише наде. Само држим: да госпођица Адријена неће бити за оно што она и они желе — за љубавнице, већ за госпође из вишега модерног друштва и за fine интриганткиње, за улоге као што је „Веремјјева“ у „Дори.“ Али свакако најбоља, и с тога држим да је морала бити добра као „Василиса Мелентијевна.“

Најинтереснија личност међу свим члановима бугарске народне трупе ипак је Кодродип Сапунов, најстарији глумац Бугарии. То је мали, пуначак, с врло мало зуба веома симпатичан чичица. Он ми је мало доцније приступио од осталих, и како ми се приказао — а то је било за време одмора између чинова — одмах ми је стао притати: да је он био глумац и код Румуна у Букурешту и код Талијана у Милану и код Руса у Москви и Петрограду. Шта је он код њих био и могао бити, добар познавалац тих прилика лако ће погодити. Али је симпатични чичица причао онако и највише је говорио о Букурешту и о њихову деловању тамо и о неком Евдогију који беше врло богат трговац у Букурешту и врло велик добротвор бугарски; да је поглавито помагао бугарске књижевнике и уметнике, и да је био врло душеван човек, да је и њега самога врло радо имао и често

помагао; али да му је увек при поласку говорио: „Кад одеш у туђ велики свет, а и овде у Букурешту, немој ником казати и ником нигде не говори да си Бугарин; то је име погрдно, име ропско, већ свуда и сваком реци: Србин си!“ Чичица ми је то говорио и причао са свим од ерца и искрено, да сам му се чудно. У тај мах и нехотице паде ми поглед око себе и видех, да су се у тај мах сви чланови уклонили од мене, поседали и оборили главу, а на лицу им се огледаше незадовољство према своме ветерану, кога иначе сви веома воле и поштују као најстаријега и као првога борца бугарске драмске уметности. Опазив то, ја се на најзгоднији начин опростих са чичицом; и како се глумци међу тим беху опет искупили на позорници, то обратих опет сву своју пажњу огледу, тражећи непрестано не бих ли и што боље нашао и уочио, него ли што сам дотле видео и чуо.

На другоме огледу био сам их замолио, да мало гласније говоре и мало одређеније раде, а том приликом боље су се и испојиле њихове подобности и неподобности, те ова њихова предусретљивост, узев све у опште, била је у неколико у њихову корист.

Морам и овом приликом рећи: мушки је материјал доста добар и много одскаче од женскога, узев све заједно; али ако узму и Розу Попову, у неколико ће се попунити недостатак, и ако ја не полажем онолике наде ни у њу, колико се нада г. Миларов.

Трећи дан сам разгледао ону гардеробу, што су они поручивали у Прагу, која је доста добро и правилно израђена према потреби, а и ону коју су добили на дар.

Гардероба, дар рускога цара, смештена је чак изван Софије, у дому Црвенога Крста. Још уз пут рекао ми је њихов гардеробар, да дар износи преко десет хиљада комада. Кад сам ушао задивно сам се не само множини одећа, већ поглавито богатству и раскошности. То је доста у правом смислу речи: царски дар! И свила и атлас, све је то од најскупље и најфиније тканине; а и све остало је фино и богато. Гардероба је комплетна за једно петнаест највећих и најскупљих опера, а и за готово толико исто историјских драма, руских и из стране класичне литературе; и то је све богато и потпуно до најмање ситнице, како у оделу, тако и у оружју и реквизицима. Многа ће позорница и већих народа још дуго изчекивати и изгледати таку богату, сјајну и потпуну гардеробу. Али јаој! како то већ сад изгледа?! А како ће тек изгледати докле Бугари дођу до опере?! Она одећа за царе и краљеве; она кадифена, свилена, атласка, она брокатска, а особито онај безброј најскупљих најраскошнијих и најлепших женских одећа, све једно финије, скопнијих и теже од другог све је то набацано у једну повећу собу; повешано и побацано једно на друго, изгужвано и угњечено, пуно прашине и већ стало да бледи; а скупцења руоки самури — од њих већ ни помена; њих су већ унаштили у тисућама мољци који безбрижно царују у томе благу. При томе угледа и нехотице зажалих, што им је и учињен тај *царски дар*!

Али ту ми опет паде на ум мој пријатељ: кад дође и ако дође он ће већ довести у ред, ако до његова доласка буде још што остало за спасавање.

Четврти дан министар просвете се донеста вратио и већ сутра у јутру мој је пријатељ имао част да буде примљен и да говори с њиме. Мој пријатељ рече ми: да

га је г. министар примио веома љубазно и да је веома радостан, што се мој пријатељ решио да дође. Признао је, да се и он у томе ништа не разуме и да све очекује од њега. Само се нису тачно споразумели о награди. Мој пријатељ и г. Миларов једно а г. министар друго, али у главном: изглед за споразум ипак је готово сигуран. Једино што је мога пријатеља веома изненадило и začудило беше то: захтев и жеља министрова, да се одмах установи и опера! А главни разлог беше, што министар има већ и личност за управитеља опере. Узалуд је мој пријатељ доказивао: да је врло рано још сада желети оперу, да је сувише рано и мислити на њу и да то никако не иде, да два управитеља буду на једној позорници; да у опште нема ничега за оперу, ни мешовите музике и ни једног јединог певача. Поред свега тога разлагања и доказивања и потпомагања мога пријатеља од стране г. Миларова, г. министар је ипак остао при своме: да се постави један клавир и две виолине, па нека се пева опера и да ће он некога Михаилова, који је некада био неки тенориста у опери у Румунији и Русији, свакако поставити за управитеља опере и додао је: „Знате, г. Михаилов је бугарски певач. Истина сад не пева, али му морамо свакако дати неко место.“ На томе се и свршила та аудијенција код г. министра.

По повратку од министра, г. Миларов је уверавао мога пријатеља, да од Михаилова и опере неће бити ништа, и да ће он са својим пријатељима већ гледати да то спречи и сузбије.

Кад ми је мој пријатељ рекао оно о опери, мени изађе одмах пред очи она мала и до зла бога незгодна позорница и за саму драму бугарску, која је још у зачетку и која још има дуго и дуго да чека те да постане тек нешто налик на неку драму, и оне две и по подеране и умрљане декорације; па клавир и две виолине, па каква певача и певачицу нисам могао чак ни помислити, јер их никако и нема и — морадох пренути у смех. У смеху ми изиде пред очи и онај царски дар за оперу, од кога неће ни један једини ковчић дочекати да види бугарску *народну* оперу.

Та оно најзад није никакво чудо скрипити и приличну оперу, а ако имаш још и поде подесан локал за њу, готово кад год хоћеш, т. ј. дружину неку за оперу, јер је она интернационална и пева се на каквом хоћеш језику; а како Чеси имају приличан број спремних певача, ако и не толико колико и свирача, то ми Славени, који још немамо своју *народну* оперу, можемо је имати и од шале, па чак у неколико и на своме језику, јер добра браћа Чеси радо ће научити, ма и наказно, оно неколико речи у либрету на каквом хоћеш језику, а и многи Талијани, само ваља имати доста новаца у кеси и публику која је вољна редовно да долази и редовно да плаћа огромне цене према драми, ма се и не разумева много у музици, па је опера одмах ту, ништа лакше; јер се певачи најзад могу служити каквим хоћеш језиком, као што бива, на пример, почешће и у Загребу, где оперу гаје већ двадесет и више година; а ако је још ко задовољан и с опером коју прате само клавир и две виолине, оно ништа лакше на свету, јер је у опери главно *пјевање*, гардероба и декорације, а покрети и игра долазе на друго, тек на друго место, а језик на треће или ни на какво, јер је језик у опери последњи и долази чак тамо

иза великога бубња. Осим ако баш хоћеш *народну* оперу, е ту Бога ми тражи веома много и још једном веома и веома много. То је са свим нешто друго и сасвим други рачун.

Па ипак, до поље приличне оперете лакше је доћи, него и до поље прилично добре опере, а и с много мање новаца. У оперети је на првом месту игра и предавање оних ладних, несланих и блутових шала којима мора да кишти поље боља оперета, а којима се мора дати и финији облик и финији израз и додати вешто и фино и много пикантерије; управо од ничега створити нешто. У оперети морају и глумци и глумице бити уметници првога реда и бити први предавачи у свему, а најпоглавитије у тексту који певају; у оперети морају сви од реда и женски и мушки чланови бити што лепши и што млађи, нарочито женске морају бити особито лепога тела, шика и јунаци фине комике, те да би публика могла сварити све оне баналне глупости и тривијалности које киште у тако званој доброј оперети; глас је ту већ спореднији, ако је ово напред и вештина предавања на месту, уз то морају још и гардероба и декорације бити првога реда, јер је добра оперета и највећи луксуз и као добра и нешто најскупље на свету. Ако оперета нема све оно што рекосмо, она је онда гора и од најгоре драмске представе, гора и од оне представе, коју је давало трупа г-ђе Розе Попове и коју смо имали опет да гледамо мој пријатељ и ја. Оперета, што глупље садржине, што финије и умешније изведена, што лепши чланови и женски и мушки, што лепши и слободнији костими и декорације, уз што пикантнији текст, уз што пикантније предавање, тек постају право уживање, и то тек за оне који то нарочито воле. Разуме се ово је све за млађи свет, и то само за онај који жуди за слободним животом у што већим уживањима, а и за старије којима су још остале само жеље, али које ништа не вреде и стварно не помажу и који се морају задовољити и тражити још нека задовољства у гледању и слушању — пикантерија.

Као што је у опери *главно* глас, школа и добра музика, — добро је или још боље ако се уз то имају и лепе декорације и богата гардероба, правила и народни језик у тексту, а и добра игра, — све остало долази у засенак и не вреди ни толико, колико, уз све остало, вреде наши гласови, па готово и никакви, у оперети. С тога је много лакше и с приличном опером него ли и баш с мањом оперетом.

Има још много разлика између опере и оперете. Оперета нема никакве вредности ни по либрету ни по композицији, докле у опери и једно и друго игра значајну улогу. У опери је, поред текста, најглавније *композиција*, јер она представља музику, класичну лепу литературу, у којој се огледа народни напредак и развитак у томе правцу. За то се опера још једнако и развија и напредује, а оперета, као неки тренутни текст, онада, излази из моде, као и женска хаљина, и за то је она, у великом свету, где је и никла, већ на умору.

Најтеже је доћи до добре комедије, — овде разумем све што спада у ову литературу. Прво и најглавније: она носи и репрезентује своју националност и у првом реду — свој језик! С тога она и није интернационална као опера, ни, ако хоћете, као оперета. У комедији је *језик* на првом месту и њему се мора посветити нај-

већи култ. Он црта слике и карактерише и књигу и уметника. Не пита се: каквог је народног порекла глумац и глумица, већ у ком и на коме језику износи своју уметност; а према језику одмах и припада оној народности које је и језик, а и за то: што развитак комедије иде уредом с језиком и напретком литературе и уметности. За то и нема уметника или уметнице, у комедији, који ће чисто и правилно говорити и у само два језика а певаће добро и подједнако на коме хоћеш језику, а и за то: што се у комедији ништа не прашта, баш ништа, ни лош нагласак, за љубав неког лепог тренутног геста или покрета лица, као што се у опери прашта, прашта и веома опак нагласак, па често и са свим наопачке изговорене речи, па ако хоћете и цео стих, а уз то и лепа игра, ако је само глас звучан, здрав и пријатан и ако је тој избачен баш као што треба; а у оперети се све прашта, чак и најдрскији безобразлук, уз све остале глупости и тривијалности.

Комедију добру и за то је најтеже одгајити, што пој треба и мора бити на првом месту *народни језик*, што се у њему мора изнети *народни* живот у историји, у прошлости и садашњости; само у народном језику могу се верно опртати обичаји и дух народни; само у његову јеку могу се насликати и у речи и у делу све његове особине и карактерности; његова *уметност* је тумач свију лепота његових и врхунац његова песништва!

Ето за то је комедија национална, а не интернационална као опера.

С тих разлога и једино с тих: не допушта ни једна земља и ни један народ, да се ни на једној *народној* позорници сме, ни под којим погодбама, приказивати и говорити ма у каквом другом језику осим *искључиво* у народном; ни појединим уметницима, ма како великог гласа били, а још мање њима и њиховим трупам. За пример навешћу: мађарско народно позориште; Бург Театар бечки; краљевско позориште у Берлину; а за француску комедију у Паризу, не би смео нико ни поменути, и кад би се неко нашао, што је искључено, да му таква мисао падне на памет, прогласили би га за лудог и с места затворили у лудницу; као што се опет у народном казалишту загребском представљало, у последње време, па свима језицима, осим на немачком, и ако им је сам владалац Немац и ако је с тога већ неколико пута протествовао официјерски кор; а из ових истих разлога, ваљда је и био члан у закону о народном позоришту за време бесмртнога Кнеза мученика, блажене памети Кнеза Михаила, који је гласио: „у народном позоришту сме се говорити и приказивати у свима европским језицима, изузимајући *немачки језик*.“

Али држим да ће најбоље бити да овде станем и да гледам да завршим, јер знам да ће бити и ових, лако могућно чак и повећи број, којима се ово писаније неће ни свидети, из разних, а могућно и многих разлога. У таквим случајима ја овако поступах: кад ми се чији разговор и чије причање не свиђа, ја га дуже и не слушам; а кад ми се чије писаније не свиђа, ја бацам књигу па је и не дочитам. Учините тако и ви којима се ово моје писаније не буде свиђало, као што ћу ево и ја учинити са жељом бугарскога г. министра просвете: ако у опште остаје при томе да мора имати *ма какву* оперу, нека је створи, па ако хоће и с клавиром и с две виолине или само с једним клавиром, или

само с једном или с две виолине, како његова екселенција буде нашла за најбоље.

Закршујући морам још искрено одати хвалу г. бугарском министру просвете, што се толико заузео за позориште, и што је погодио прави пут у пристанку на избор мога пријатеља, као човека спремна и стручна у сваком погледу; а г. Миларову и на избору и на труду, који неуморно улаже за напредак и развитак народне бугарске драме и њених представника.

Бугарско је народно позориште, тако рећи, још у повоју; изискује много рада, воље и истрајности, а и многих материјалних жртава. А и за једно и за друго највише се заложо г. Миларов и његови другови. Врло је мучан и трудан посао и захтева много самопрегорења за оснивање и напредовање младога позоришта, али је зато баш и највећа заслуга оних који су толико срећни и којима Усуд одреди да се тога дате и срећно изврше и постигну жељени циљ. А видећи све прегањство г. Миларова морамо му пожелети и успех. Најзад, много је лакше из ничега основати и подићи и зграду и дружину, кад се има и воље и пожртвовања, него ли у данашњим балканским приликама доћи до веће субвенције.

Што се тиче грађења ма и привременога сталнога позоришта држим да ће, и поред најбоље воље бугарских државника и воље г. Миларова и осталих правих пријатеља бугарске народне уметности, мало потеже ниш, јер и ако се хоће и најобичније стално позориште, ипак се хоће мало више новаца, а за те проклете новце, нарочито кад се траже за уметност, као да нису ни у самој Бугарској никада горе прилике биле него ли баш данас. А ако баш и дођу до онога новца, у који се они толико уздају, тешко да ће имати и онако позориште као што је оно у Новоме Саду, јер ће се њихово зидати као државна грађевина, а новосадско је зидао с највећом штедњом и под личним надзором својим сам г. Дунићерски.

Петог дана по подне вратисмо се. Г. Миларов био је љубазан, те нас је испратио и с нама провео на перону и до поласка, код воза. Том му се приликом од срца захвалисмо на љубазном дочеку, на предусретљивости, услужности и гостопримству, које врлине као да су врло ретке код његових сународника, бар у колико сам могао видети и чути; па разуме се, у толико смо му и захвалилији.

При растанку пожелесмо још једном успех и дружини и њему.

Вратисмо се. Мој пријатељ не свршив ништа поуздано, а ја онет пул радости, што се вратих у своју отаџбину и на своје огњиште.

После два дана отишао је и он дому у Загреб очекујући нове преговоре. Око десетог овога месеца већ ми је јавно да су преговори свршени и депешом јави ми дан свога доласка у Београд.

За време његова бављења овде, већ је изишло у новинама, да је постављен за професора Више Школе с тим, да врши дужност управитеља народне трупе, али је уједно изишло и постављање Михаилова за управитеља бугарске опере!!

Веома се изненадисмо обојица на ово постављање Михаилова, без опере, за управитеља опере, јер шта ће два управитеља?!

Како и у колико сам ја видео и проучио, које из новина а које и на лицу места, и поред најбоље воље

њихове, за позориште су, нарочито у данашњем времену, прилике у Бугарској врло неповољне. А кад још те прилике сумирам и обрачунам и с особљем, поглавито женским, и поред оне незгодне позорнице за извођење поље што бољега, онда и поред спреме и стручности г. Миларовића, веома сумњам да ће се што моћи учинити. Једном речи: врло ће ми жао бити, ако мој пријатељ тамо пострада и у погледу свога имена и у погледу материјалном.

Најзад, он је сад од 15. окт. мес. већ тамо и уверен сам да ће се сав заложити за успех и ради самога себе и ради самога њихова театра. А шта ће моћи и учинити — видећемо!

У Београду

27. октобра 1899. год.

М. Џешић.

Мајнард Меренс, краљ. српски генерални консул у Холандији. — Одати свакој заслуженој пажњи и признање — дужност је коју и у овој прилици врло радо вршимо. Индустријални и привредни развитак наше краљевине зависи колико од успешнога рада у самој земљи, исто толико и од размена са производима туђих земаља и потрошње на туђим трговинама. А да би и размена и потрошња била као што треба, потребни су честити и уважени посредници који ће у свако доба дати потребних обавештења било једној било другој страни. За такав циљ имају у Србији разне државе своје консуле. Исто тако и наша краљевина поставља своје консуле у земаљама са којима је у трговачким односима. За краљевину Холандију донала је ова част господина Мајнарда Меренса, који је поверену дужност вршио на потпуно издовољство српске краљевске владе, а која га је због тога брзо и одликовала, подигавши консулат на степен генералног консулата.

Г. Мајнард родом је из старе и угледне холандске породице. Свршивши економско-финансијске студије и почевши каријеру као чиновник једне трговачке куће изиспазио је своје шегове својим пројектима, својим широким погледима и својим новим и смелим идејама. Како му је за све ово требало и већих средстава, није дуго чекао да му се и прилика укаже. Поставши шефом једне нове трговачке куће развио је сву своју делатност у границама међународне трговине. Брзо је раширио и разрадио своје трговачке односе и засновао на реалној основи своје дотадашње идеје. Његов рад био је отворен и искрен, а рад независних му конкурената изложио је у неколиким брошурама, у којима занесе тајне како постају и како се растурају разна француска, португалска и шпанска вина. Јака Рош, тадашњи франц. министар пољопривреде, одликовао га је за тај рад кавалерским крстом за привредне заслуге.

Тако поштовањем и истајним радом стекао је г. Меренс многа одликовања и почасна звања у својој отаџбини. А да му такав рад није неонажен остао ни у туђини, сведочи и пажња наше краљевине која у његовој личности изабра генералног консула за трговачке односе између обеју краљевина, са седиштем у Антверпену.

Доносећи у овом броју лик г. Меренса, одлајемо искрену хвалу његову досадашњем заузимању за развијање и напредовање трговачких веза између наше земље и пријатељске нам краљевине Холандије, уверени да ће се досадашњи односи уз његово заузимање још боље утврдити и још лепше развити.

Преље (сликао г. Светислав Јовановић). — У прошлом броју било је више говора о овом српском уметнику, а у овом броју доносио само његову слику Преље коју смо већ били споменули. Нисмо позвали да о њој дамо и опширнији реферат, али смо уверени да ћемо потпуно угодити српској публици изnoseћи јој овај рад.

Сабор у селу Булачанима скопске Црне Горе. — Као и у сред слободне Шумадије дочекује се овај дан и међу Србима у Македонији. Слика наша представља такву црквено-народну прославу у селу

Пулчанима својске Црне Горе. Пошто је литија пошла из преке и обилазила многе њиве и ливаде, зауставила се, ето, код сеоског заветног места (крста) где се сече славјски колач и читају молитве за здравље и берибет. После сиршеног молелства настаје народно весеље, игра и несма, здравља и домаћински разговори, што све траје до дубоке ноћи.

Конак косовског вилаета у Скопљу. — У њему су смештене канцеларије: косовског вилије, његова помоћника (муавина), главног вилаетског благодјелника (тоџтердара), главног вилаетског надзорника над школама (муариф-мидири), главног вилаетског секретара (мектубчи), пограничног комесара (удут-комесари) и команданта вилаетске жандармерије (ајај-беге). У истом конаку држе се редовно најмање два пут недељно седнице вилаетског управног одбора (вилаети-адарс-меџлиси који сачињавају: вилија, кадија (хаким-ефендија), муавин, тоџтердар, мектубчија, муџтија, митроволити или њихови заступници и јеврејски хаким. Они су чланови меџлиса по положају, а по избору долазе још два угледна Турчина и два хришћанина који се бирају на две године. Уласке хукимета чувају стражари.

Десно од конака види се ново поштанско надлежство. Онда ко-нака види се један део велике судске палате где су смештени првостепени судови за грађанска и кривична дела, затим канцеларија државног тужиоца и авијација. Осим тога ту је и управитељ вилаетске полиције (баш-полици).

Слика је снимљена једнога уторника, када је у Скопљу базарни дан, а скопско је тржиште пред хукиметом.

Манастир Цара Уроша близу Неродимља. — Из доба славе и величине наше остало је тек нешто споменика, јер их огромна већина, после пропасте државе српске, пропале под најездом отиначког. Требао је доста времена, а требаће и још, да се поправи што је иштељено у старим временима. Манастир Цара Уроша код Неродимља такође је био порушен до самог темеља. Побожни и родољубни Срби из његове околине давно су већ желели да га обнове. То им је на-власетку и допуштено од царске стране, те радосни Срби почеше од уста одвајати да подигну храм на оном истом месту на којем се не-кад носило дивља задужбина Цара Уроша. И ако је турски влада-елаче сваке хвале заслужао, ипак је Србину тешко када зна да се обно-вљење скромног манастира не може довршити само од арнаутске обе-сти; јер чим би се радници сакупили да почети носе и доврше, Арнаути их нападају и убијају. Турски државни ауторитет захтева да се оваква самовоља осујети и Србима да могућности ипак би своју одобрену жељу могли једном и у дело привести. Радовањемо се од свег срца, ако будемо у стању да на овом месту у скоро донесемо слику са свим обновљеног храма, која ће најбоље послужити: може ли турски царевина да изврши своје наредбе, без обзира да ли се оне не допадају дивљачним Арнаутима.

Стражара Кара-Таш (Црни Камен) на Шару. — Ова стражара лежи три и по часа од Призрена крај пута који води за Тетово. У њој станују сиптански чувари који прате путнике преко Шара, како ради личне одбране од злих људи и од зверова тако и ради пошти ваља пута, пошто је Шар већим делом у магли и покривен снегом, те се пут тешко разазнаје. Баш онда кад је снимање ове слике вр-шено смрзла се на томе путу једна путница с дететом и ако је био већ март месец. Од Кара-Таша на ниви ка гробу наметаје гола крил. Док није начињена железница од Солуна преко Скопља и Фе-ризовића кроз Косово за Митровану, био је пут преко Шара главни трговачки пут од Скопља за Призрен, Баково и Пећ. Роб се носила искључиво на коњима. У јесен и пролеће робу преносе људи на себи а зими је савезим непролази. Од Кара-Таша до гробана Шарског има један сахат. На целом том одстојању имају наслагане велике гомила камења (громале) које служе као путокази.

Зимња војња. (Сликао П. Ковалеви). — И ако је стегла зима, ипак и у њој има пуно задовољства. Млада срца, врела крв — на ни зима не смета оваквој војњи која, чини се, није толико из по-требе колико из задовољства.

Салзбери, енглески председник министарства. **Чемберлен,** енгли-ски министар спољних послова. **Штајн,** председник слободне орањске државе. **Павле Кригер,** председник трансвалске републике. **Цецил Родес,**

енглески намесник у Јужној Африци, и **Генерал Жуберт,** главни ко-мандант трансвалске војске. — У последње време, поводом енглеско-бурског рата, ова се имена тешко спомињу и у штампаним и разговору, да им, ево, и ликове доносимо, верујући да и овим вршимо дужност илустрованог листа.

Н а у к њ а

Опсерваторије на великим висинама. — Да се географ увозна ко-лико клима неке области утиче на фауну и флору и на начин живота њених становника и да ли има константан или нише експресиван карактер, служи се метеорологијом и климатологијом. Та је наука показала у овом веку велики напредак и, за последњих 50 година, развила се као самостална наука. Почети јој се датирају још од 1780. год., када је у Манахајму установљена академија за метео-рологију, којој беше циљ, да што више дата метеор посматрања при-бере и да њиховим поређењем дође до позитивних закључака.

На основу тако прибраног материјала о метеорол. посматра-њима у разним местима, могао је А. Хумболт поставити 1817. год. своју славну теорију о изотермама а Х. Бергхауа 1838. год. у свом чувеном физикал. атласу, најславнијем и најсавршенијем про-дукту географске дисциплине, пружити нам прву карту о изотермама.

У новије време развија се метеорологија као самостална наука, која сваки дан добија грдан материјал о посматрањима са свију страна светских и из свију културних земаља за чисто научне цели или за практичку употребу. С тога су, због примене за ту науку, уста-новљене многе метеор. станице и, по њиховој густини, можемо за-кључити и на степен културе дотичних земаља. Што се данас по-дижу опсерваторије на великим висинама и сасвим ненасељеним местима, два су разлога меродавна.

Један, да се испитају метеорол. прилике у њеним ваздушним слојевима и да се, на тај начин, мало загледа и у механизам саме атмосфере, а други, да се астроном. посматрања ослободе од утицаја доњих атмосферских слојева, који поређењаје и слабљења производе.

Прилике су, под којима треба изабрати једно место на великим висинама за станицу, другачије за астрономске а другачије овет за метеорол. опсерваторије.

Кад се са врхова високих планина посматрају на небесном своду звезде, изгледају нам много светлије него, кад се то чини са морског нивоа. Подизати станице на тако великим висинама има своје добре и рђаве стране. Једна је добра страна, што су звезде услед веће про-видности ваздуха, светлије и у исто време, услед веће мирноће атмо-сфере, стајније т. ј. мање трепере а за астрономске радове потребна је већином мирна појава небесних тела. — Друга је добра страна, што нам тек оне допуштају употребу дурбина, који напредно увелича-вају, пошто на њима светлије слике допуштају да се понеке поје-диности лакше уоче.

Рђаве су им стране сувише велики трошкови и личне афекције, које спазале посматрача на тако великим висинама. Трошкови су, како погледом на подизање и одржавање подесних зграда на таквим по-ложацима, тако и погледом на исхрану и транспорт, велики и вр. од килограма на врх Монблана износе 2.60 дин. Снабдевање водом врши се такође тешко и бива на неким местима топљењем снега, пошто се, у том случају, мора гориво транспортовати у саму опсерваторију.

Слањило и хладноћа отежавају у великој мери посматрања. Кад се неколико сати посматра небески свод, може наступити слањило и ако се сходним испирањем прана слањило за један дан одстрани, ипак се афекције примећувају на очима за дуже времена. Најнеосновнија је афекција, при дужем бављењу на тако великим висинама, соро че т. ј. планинска болест, која настаје услед ретког ваздуха и која по-чиње главобољом, појачава се повраћањем и сиршава се са наступњима угушења. У таквом се случају човек може снасти од смрти, ако одмах почне слањати.

После проналаска дурбина, Њутн је први указао на користи, које могу настати, ако се инструмент на тако високим местима постави.

Ове мисли Њутнове остварише се тек 1856. год., када је Ци-ада Смиг онте пратио на Тенериф. Посматрањима на двема станицама Гвахаари (2714 м.) и Ала-Висти (3362 м.), питање је о провидности ваздуха поволно решено.

Сем резултата о провидности ваздуха, и остали резултати, добијени посматрањима и, пр. о утицају магле, месног ветра, вршине и влаге, укључивали су јасно на подизање станица на тако великим висинама.

На основу тога, извршише Сев. Американци 1881. год. слична посматрања на Маунт Хамилти у Алабамини подиглих опсерваторију на Ети (2942 м.), у којој се врше посматрања, месеца јуна до октобра, за које је време она снабдевана екваторијалом од 35 см. Сем ове опсерваторије, намењене искључиво за астрономске цели, постоје у Јевропи још две и то: на Мон Муниеру (2740 м.) и на врху Мон Блана (4810 м.). Прва је филмјал опсерваторије у Ници и има екваторијал од 38 см., другу је подигао 1893. год. Јансен, пошто је три године пре тога Вало подигао своју опсерваторију искључиво за метеорол. цели на Рошер де Босу (4365 м.). Обзиром на Јевропу помињемо још и опсерваторију у Абае Туману (1402 м.) на Кавказу, коју је подигао престолонаследник руски, пок. велики кнез Ђорђе.

Много повољније резултате показаше опсерваторије на великим висинама у Америци, подигнуте недалеко западне обале тога континента и намењене искључиво за астрономске цели. У Јужној Америци подигнута је у Арекипи (2457 м.) таква опсерваторија и снабдевана је 1891. год. са екваторијалом од 26 см. Својом провидности и сталности ваздуха превасиљава све остале опсерваторије и и ону на самом Маунт Хамилти. Небо је за суход времена — од априла до новембра —, чисто и увек ведро и, за кишиног — од новембра до априла —, само из јутра.

Пре него ли је дефинитивно подигнута Лајкова опсерваторија на Маунт Хамилти (1283 м.), чињени су на многим местима у Унији опити погледом на вихова добра својства за астрон. посматрања. Било је додуже у Кршним Планинама места као и, пр. у Шерману и Уајомини (2540 м.), која се истичу својом провидности и сталности ваздуха, али број тих дана за посматрање беше сувише мали и, како такве станице у Кршним Планинама ни у чим не би надмашиле станице на источној страни Уније, то се је решило, да се Лајкова опсерваторија подигне недалеко Тихог океана. У Лајковој се опсерваторији врше сва посматрања погледом на астрономију и астрофизику, за коју је цел постављен екваторијал са 72 см. објективом. Стање ваздуха дању на Маунт Хамилти није ништа повољније него у местима, која много ниже леже, али се оно поћу истиче напредном његовом провидношћу.

Сем Лајкове опсерваторије, подиглише у Унији на великим висинама још неколико опсерваторија, које снабдеше врло великим дурбинама. Такве опсерваторије јесу: (изворна област Колорада) Ширинге (1840 м.), Северн Дек (3340 м.), Долова опсерваторија у Флагштау, Аризона (2225 м.), Чембленова у Денверу и Колорадо (1646 м.), али ни у чим не превасиљава опсерваторије, које су много ниже и које се налазе на ист. страни Уније.

Кад поменемо још — искључиво за астроном. посматрања — пародну мексичку опсерваторију у Такубаји (2290 м.) и у Палан и планини у Ист. Индији, која је 1895. год. подигнута и која се одликује својом сталношћу и чистом атмосфером, све остале служе за метеорол. цели. — Други опит важе услови за метеорол. станице. Пошто оне имају задатак да посматрају метеоролошке елементе у већој даљини од општег нивоа, то је сваки врх и свако изоловано брдо, које доминира својом околином и пружа слободан изглед, подједнако подесно за такве станице.

Пошто су далеко одредбе оваких станица много лакше него ли астрономских, то су оне и многобројније од ових. Важније метеорол. станице јесу: у Јевропи: у Немачкој: Брокен (1143 м.), Фиктеберг (1213 м.), Шнеконе (1603 м.), Венденштајн (1730 м.); у Аустро Угарској: Шнеберг (1466 м.), Шлаберг (1776 м.), Обир (2044 м.), Сонбик (3100 м.); у Швајцарској: Риги (1787 м.), Пилатус (2067 м.), Сентис (2500 м.), Мон Блан (4365 м.) (Валтова опсерваторија); у Француској: Паје Дом (1467 м.), Мон Егуал (1554 м.), Мон Вант (1900 м.), Пик де Миди (2859 м.); у Инглиској: Бен Нивис (1419 м.); у Јужној Америци: у Перују: Мехија код Моленда на Великом океану, чија је околина права пустиња, Појемо ли 60 км. унутрашњост, налазило на средини Пампас висоравни Ислаја другу станицу Ла Јоја (1262 м.). Висораван је без вегетације и, кад дању дува ветар, крећу се њоме, у правцу од југа к северу, дине. Главна је метеорол. станица, уз коју се налази и астрономска опсерваторија, у Арекипи (2453 м.), која је удаљена у ваздушној линији 130 км. од обале Вел. Океана. Сем уобичајених метеорол. посматрања, која се тринућ дневно белеше, предузимају се, сваког дана, у Арекипи по двапут посма-

трања на сеисмографу и сеисмоскопу као и посматрања о променама земљиног нивоа. Четврта је станица још више замла у унутрашњост и налази се сев. источно од Арекипе на Пани де дос Носос (4054 м.), коју сачињава вулкан, песак и песко и која је мало не сва без вегетације. Станица има апарате, који сами региструју. Више Пампе де дос Носос на висини 4785 м. пета је станица Мон Блан, названа тако, што је са истоименим врхом скоро једнаке висине. Има апарате, који сами региструју и похађају је, кад се иде к местој станици, која се налази на врху Мисти. Станица Мисти Сумит највиша је метеоролошка станица на свету, пошто се налази над нивоом морским на висини од 5852 м. Ову је станицу установио 1893. год. професор Баји. Седма станица лежи у долини између ист. и западне планинске перите код Куска на висини 3468 м. и може се до ње доћи од Арекипе за пет дана. Еларати (1006 м.) је последња станица и налази се на ист. страни Кордильера у родној долини Урубамбе северно од Куска.

Ако узмемо преда се карту Јужне Америке и пратио станице, видимо, да се оне све налазе на једној линији, која у косом правцу прелази пустињски појас републике Перуја, продужава се у области јачег воденог талог и свршава се у воденим талогом богатој долини Урубамбе, која већ припада режном сливу Амазона. Станице нам, према томе, пружају дата врло велике вероватноће.

У Сев. се Америци налази у Кршним Планинама метеоролошка опсерваторија на Пајкс Пик (4308 м.), која бежаше, с почетка, одређена за астроном. цели и, кад се је увидело да, сем врло велике провидности, нема жељену сталност атмосфере, претвориле је у метеорол. станицу.

Постављање близаначких метеорол. станица на врховима и на подножју високих планина нашао је на одобравању у Аустралији. Државни метеоролог колоније Квинсленда тога их преворучи за јужну хемисферу, што се могу с једне стране резултати горњих и доњих станица поређивати а с друге стране дају прилике, да се пореде резултати са сличним станицама, једнаке географске ширине, на северној хемисфери. Особито је за ту цел подесан био Маунт Уеллингтон код Ховерта на Тасманији, где је некад и била таква станица. Пошто је од Бен Нивиса само за 76 м. виши и, како нема велике разлике у геогр. ширинама, било би од неоцењене вредности за метеорологију, кад би се обострани резултати поредили. Друге би се станице, по мишљењу држав. метеоролога колоније Квинсленда, установиле у Аустралиским Алина и, пр. на Маунт Бук (3962 м.). Да се аустралиске станице вежу са јужно америчким, морале би се, сем станица у Квинсленду, још подићи на Лорд Хоуе Ајланду, Норфолк Ајланду и Анајтуму и другим острвима Великог Океана.

Пошто метеорол. посматрања у станицама на великим висинама данас више не задовољавају по свим правцима, јер су изложена утицају околних топографских и земљиних прилика, то су у новије време почели у службу метеорологије стављати балон, у који улази посматрач или у ком има регистратни апарат.

Сем тога, у Сев. Америци употребљавају за ту цел нарочито конструкције змајева и, како се знај и балон може ма с које год станице пусти, то су престали са подизањем станица на тако великим висинама, пошто се оне могу подићи само на врло ограниченом простору наше земље.

Први покушаји са змајевима искали су врло добро. Пошто један змај са регистр. апаратом и жицом од 8 км није тежи од 51 кг., допрло се је њима до висине 3700 м. После 1 и по км даљине над површином наше земље пробоше змајеви облаке, над којима апарати регистроваху врло сух ваздух. Температура изнашаше на висини 3700 м 3,38° Ц, док на земљи беше 23,89° Ц. Врзина ветра у једном часу беше 62 км а највећа 64. — На земљи дуваше западни ветар а у исто време у горњим ваздушним слојевима југозападни.

Пошто су у Америци змајева за испитивање ваздуха на великим висинама сасвим усавршили, метеоролози се надају, да ће моћи од сада свакодневно издавати карте, које би напред проричале какво ће бити време.

Тако су, на основу прибраних метеорол. података на великим висинама, 1896/7. год. јављене прогнозе времена и холојине поштом, телеграфом и телефоном у 51.694 места. Карте за прогнозу времена штампају се, сем Уешингтона, још у 81 месту. Паметнаје о времену и усевима изаје амерички биро за прогнозу времена у 8000 места, 253 станице дају знакове, када ће бити холојина, у 113 станица посматрају реке а у 42 мере сваки дан кишу, како би могли у напред јавити за поплаве.

С. Мил.

Шесто чуло. — Ово је једно од најзанимљивијих питања у етнологији. Код виших животиња наводи се у унутарњем делу уха нека особина творевина, три лучна ходника, који имају исти положај као три правца у простору. Ови ходници немају никаква посла са пријамом звучних таласа него служе као орган за равнотежу. Животиње, којима се операцијом униште ови лучни ходници, нису више у стању да се одрже у равнотежи, већ посрћу тамо амо и падају. Овај посло лучних ходника не може се тако поуздано доказати на вишим животињама, због повреде оближњих, важних органа; то иде лакше код нижих животиња, нарочито су подесни за овај посло рици, који имају сличан орган за равнотежу у т. зв. статолитима. Код њих се укладе статолити, рици се изврћу на леђа, усправљају се главачке, прерћу се, котрљају се тамо амо, као да су изгубили свако осећање обичног положаја тела.

Л. М. М.

Строј покретан бактеријама. — До сада се знало за парне, петролејске и електричне машине; сада је придружена овима и бактеријска машина коју је изумео одески инжењер Мелинков. Она справља ради помоћу производа животног пословања бактерија. И ако нема за сада практичне вредности, овај је строј од највећег научног интереса, јер се на њему може проучавати живот бактерија. Мелинков се користи појавама алкохолног врења, растављајући шећер винарским квасцем (*Saccharomyces cerevisiae*). При овом поступку постају из 180 дел. шећера 92 д. алкохола и 88 д. угљене киселине. Ако се изврши врење у бакарном казану на температури од 20°, онда се ускоро јавља, услед развијених гасова, притисак од 4½ атмосфере. Узимајући новећи казан за врење и сразмеран цилиндар за покретање, може се добити строј, који ради 20—30 часова без прекида. Главни је да буде врење доста живо, да би се добила што већа количина гасова. Врењем разних врста бактерија добијају се разне количине угљене киселине и других гасова, и према томе различити радни ефекти строја. Даље је Мелинков ставио себи у задатак да на сличан начин употреби бактерије што производе сумпорни воденик и појаве трулења.

Л. М. М.

Резултати убризгавања противу пасјег беснила. — За првих 10 година овога рада у Пастерову заводу показали су се ови резултати:

године	лечено лица	умрло	пгод.
1886	2671	25	0,94
1887	1770	14	0,79
1888	1622	9	0,55
1889	1830	7	0,38
1890	1540	5	0,32
1891	1559	4	0,25
1892	1790	4	0,22
1893	1648	6	0,36
1894	1337	7	0,50
1895	1520	2	0,13

Ови бројеви показују да се у ствари смањује број смртних случајева услед уједа бесних пасја, али ми до данас још немамо потпуно тачну статистику боловања и умирања, јер многи уједени не би можда ни добили беснила или због тога што није довољно отрова ушло у рану или што је исти брзим испирањем из ране уклоњен, а смртни случајеви не улазе у статистику ако се десе за време убризгавања. — На сваки начин не треба никад одлевати него тражити помоћи благовремено, а поуздане статистичке податке добићемо сигурно скоро.

Радм.

Књижевност

Критика

Berücksichtigung der Individualität in der Massenerziehung.

Inaugural-Dissertation von Dušan Rajičić Jena 1889.

О Педагогички се може наћи и у Немаца — где она најбоље успева — таквих мишљења која иду на штету њена угледа, као науке, а у нас је писано (као и о Естетици) чак и о њеном уништењу. Није ни чудо! — Јер ако неко знање нема органске везе и узрочности, ако не садржи принудности и неминовности у себи и нема јединства — оно не може имати ни општих закона, нити апсолутне вредности, нити система, дакле није ни научно.

У означеној монографији господин Рајичић показао нам је, да се Педагогика не сме зауставити на саветовању, упућивању, придржавању, поучавању, прописивању и т. сл., јер се тако никад неће уздићи на степен науке, и број њених противника увек ће расти. Она мора бити дубоко заснована на Филозофији, а у првом реду на Психологији и Етици. Свако њено питање мора постати студија. За пример тога узео је тему о којој је овде реч. Њу је извео без сваке замерке. У врло прецизним и кратким редовима изнео је, прво, историју овог питања, а затим суштину његову, а као дозвучу истог, т. ј. како се има вршити сам процес посматрања васпитаника, отацматрао је засебно класичан рад у: *Aus dem pädagogischen Universitätsseminar zu Jena, von Dr. W. Rein. Heft 8.* У њему је изнео г. Рајичић у неколико фотографија карактерне психичке моменте својих ученика, које је дуго посматрао у Академској Вежбаоници у Јени. На крају своје дисертације изложио је сву одабрану литературу по овом питању, чији број износи 314 разних списа.

Љошић.

Др. Ђ. Димовић: Писма из Шпањолске. Загреб, Српска Штампарија, 1899. — 8-на стр. 196. Цена 80 новч.

Чим сам прочитао писме — љубовитство ми је било загодично: јер кад ми се још никако није дала прилика ни агода да се прођем по овој земљи „грандеце“, по овом тау старих споменика Маварског сјаја и господства, неће бити, помислих, на одмет да бар прочитах шта је Србин писац видео у тој Шпанији, шта га је највише занимало у њој и како нам је све то испричао, те да се и на тај начин уверим да ли је обилаз штета што је још не посетих! А ако најем још чега и о „шпанским селима“ биће добитак који ми Срби већ оданно желимо.

У целом је овом путопису 7 писама ове садржане: *Гвадалхе, За Гранаду, Гранад, Алхамбра* (Врата Праде, Околица Алхамбрина, Алхамбра), *Севиља, Пласа де Тогоа и Кордова.*

Ово је први рад г. Др. Димовића који ми је дошао до руку, те је, може бити, баш због непонерица пред непознатим именом и због никаквих неочекивања, изненађење било веома пријатно, а расло је све до самога завршетка, када сам искрено извикао што писац не остаде још у Шпанији када нам ето уме о њој тако лепо причати.

Истана је, да све у овој књизи није лична тековина пишчева, али он је све позајмице узео пре свега уметнички да изабере а после тога знао је да их тако задахне својом душом, да оне баш добијају због новог козорита који им он даде. А то и јесте оно што је у овој књизи (и поред позајмице) и ново и лепо.

Топлина описа и лакоћа у стиљу (која се тек по где-где, из сталне журбе за њом, претвора у натезање) одлике су ове књиге због којих заслужује читалачку пажњу. Ведро расположење које неје кроз овај путопис с јевим одговара изабраном предмету, те поред њега као да се осећа под чистим шпанским небом; лакоћа стиља наизма ме опомиње на окрете и „грандеце“ виче Шпањолце: теже, нејасније и тамније партије личе ми на шпанско католиштво; а поједине досетке и поређења не даду никакво заборава да је писац овога путописа — Србин. Али све је ово тако занимљиво, да се цела књига доиста чита са уживањем; а још када напоменем да ће Србин читалац наћи у њој и по што шта о шпанским селима (али не о сраским шпанским селима) онда се вредност ове књиге још јаче истиче. Оваква је књига добро дошла још и због тога што нам долази у данама чудне ачмакости у српској лепој литератури.

Сб.

Уметност

Повориште

Народно Позориште: Адалберт Матковски, берлински глумца, као гост; Гавран, комедија у 4 чина, од Апри Бока, Позоришна прослава.

У нашем се Позоришту јавља наизменице по један месец сух, бесплодан, монотон — такав је био октобар, по један занимљив, једар, испуњен догађајима — као што је овај. Тако је позоришна хроника за прошли месец и остала неиспуњена, а овај би је могао имати и сувише опширну. Поминући прошли месец ја писам хотимично хтео да водим рачуна о малој комедији *Ала-о-а-о*, од Џера Валдања, која је у једном чину и врло незнатна. Њу играју две парикаме и једна изрижанка, људи са свим новим, садашњим, који још живе, увирао писца је данас писао комедију о оном што се јуче догађало. Тон је и предмет у њој чисто париски: весео, духовит и инкантан. Комедија није

са свим без интереса, шта више према Јованчињим сватовима, који су истог вечера дошли, изгледа и јака.

Да прегледамо овај месец који је разноврстан и пуно догађаја. Прво имамо да забележимо гостовање берлинског глумца Матковског, на затим појаву Векових Гаврања и, напоследку и најважније, прославу тридесетогодишњице Народног Позоришта.

Кад не би била дужност позоришног хроничара да каже реч две о једном тако важном гостовању, као што је ово Матковског, коме су предходиле оне силне рекламе, брошуре, које узгред речено личе на бакалске огласе, у којима чак није остала и она шапска реченица „дођи на види!“, па оне циркуске слике, које су биле наклепене по угловима и оградама и које су представљале пре каквог акробата по „најславнијег трагичара светског“, велики, кад то не би била дужност позоришног хроничара рећи што о том гостовању, никак се не бих лажао пера да баш ја кажем ко је тај Матковски. Његови земљаци веде да је грандиозан таленат, да је највећи трагичар светски, да је немачки Муне-Сили. Ми им баш нисмо много веровали али смо ипак очекивали нешто велико. И кад се појавио Матковски првог вечера у улози Синисмунда, ми смо видели право велику фигуру, али на највећег глумца светског чак није ни личио. Другог је вечера, као Уријез Агоста био срећнији, можда зато што је комад био ближи представљању, и без сумње зато што је био пуно сцена од ефекта. Заправо је своје гостовање Кином у драми Ал. Диме. И овог је вечера имао већи успех по првом, али отменост коју су код њега истинили у првом чину није надала у очи, а дужност коју му приписују нисмо осетили.

Изгледа да ни публика није изашла ништа велико на почетком глумцу, јер га је поздравила одмерено, готово хладно, плескала му је али се баш није запослила њиме. Тако је Матковски приликом учтиво, али без одушевљења; показао нам своју вештину, али није задивило својим талентом, нисмо само добар глумца али не и највећи.

Гаврања. Писац је Гаврања појавио у француској драми, не толико својом оригиналношћу колико снажним талентом. Он припада оном колу књижевника који преносе Золин натурализам у драму, и међу којима њега истичу као редак и истински дар. У овој комедији он избија снажно, разлива се обилно од првог до последњег чина, јавља у свакој сцени, јасно види у сваком лицу. У исто време у њој се потпуно огледа нов правац са свима својим особеностима, то је натурализам груб, сух, „минуциозно егзактан“, без конвенционалности драмских, у којима се без њих могло.

Сва је садржина комедије прикупљена у тој једној речи гаврања. То је симбол човека који Беку изгледа при, прождрани и кобан као гавран. Он је наводно из живота и показао на редак начин једног буржоа, једну „породичну животињу“, која ради, живи и умире за породицу, и шест гаврања, који долазе после смрти његове да разграбе све што је оставио, а он је лепо оставио: знатно имање и лене и младе ђери. И то је Беку данашње друштво, у својој суштини састављено из првених, угојених и доброћудних „бакала“, који су ређи, и гаврања, грабљивих, дрских, огавних, који су чести.

У I чину, који је прилично дуг, али је бар зато и занимљив, писац је поређао неколико сцена такође дугих, једну за другом, као живне и занимљиве групе, тако да тај чин изгледа као живописна збирка, у којој би се сцене могае изостављати или додавати, па да ипак целина и јединство не изгубе ништа. Прво нам је дао слику буржоаске породице, безбрижног и срећног живота. То је учинио опширно, на начин духовит, смисљен и импресиван до крајних граница. После неколико тренутака у којима смо гледали ту породицу како се креће, говори и ради ми смо је вознавали као стари знаци. Слика њена тако је јака, жива и правилна да изгледа као у челику изрезана. Ево је. Господин Вињерон, угојен, претоварен јелом, задихан и знојав одмара се на дивану. Једна кћи, Валиша, доводи са се матером о ручку о коме ће бити њена прошевина; друга синева на клавиру уз Вердија; а трећа, најнаметливије и најближе дете очено, кара свог прождрљивог оца што је много јео, што не пали на савете лекарске, што не чува свој живот. Старац сит, весео и доброћудан, час покора које дете, час замеће шалу с њим, час га љуби, а кад је долетео Гастон, весели и раскалашни момчић његов, он је усхићен, трча му постоје у шаку и светује га да се проводи. Он силно воли своју децу, за њих ради и живи и хтео би да се никако не одваја од њих, али рад га истрже из загрљаја деце, рад кога он и предузима само ради њих. За овом сценом пуно живота и свежине, у којој нема ни једног места празног, ни једне речи извештаје или изливне, ни једног лица нејасног, долази друга, на исти начин изведена, ефикасна, разговор двеју госпођа, госпође Вињеронове и госпође од Сен-Жениса, свекрве Валишине. Разговор њихов личи на каскаду

свеже, блиставе аланиске воде која се повија за изломљеним и испресецаним коритом својим: скаче, прска и пенуши се, разговор пријатан, разноврстан, који прелази с предмета на предмет и баца јасну светлост на једну и другу особу. И тако видимо две пријатне, једну добру мајку, жену обичне намете и домаћинцу на буржоаске куће, и госпођу од Сен-Жениса, која узима Валишу за сина само ради новца, гаврања који је само нешто уљуднији и интомији од других. — У трећој сцени појављују се сви гаврања, сасвим природно сакупљени добрим ручком. Она је изукрпана кратким и живим разговорима у којима се реченице додају нешто и епично, прелетају из угла у угао салона као ренате звезде осветљавајући сваки угао, сваку бору на лицима која су ту. Све су сцене широке и замалне да би их могао у целини изнети, зато се задовољите једним кратким дијалогом који је веома карактеристичан, који тако много садржи у себи, увирао целог једног човека, најдрљег гаврања, господина Тесије-а, ортак Вињероновог.

Тесије (улази у салон). — Слуга сам, госпођо!

Госпођа Вињерон. — Дајте овамо пешир, господине Тесије, да га оставим.

Тесије. — Оставићу га сам, да бих га после лакше нашао.

Госпођа Вињерон. — Како вам је вода. Седите, овде у фотељу.

Тесије. — Доцније мало. На пољу је хладно а овде је врло топло, па док се мало не привикнем овом ваздуху, стајаћу.

Госпођа Вињерон. — Ви нисте болесни?

Тесије. — Чувам се да то не будем.

Госпођа Вињерон. — Како вам изгледа, од ово неколико дана мој муж?

Тесије. — Добро. Врло добро. Од како је доброг стања он је најздравији. Вере ми, има право. Човек више вреди кад нешто има. Ја вас молим, госпођо, да приђете осталим званцима; ја ћу сачекати ручак у једном куту ове собе.

Ја држим се да са мање речи није могло створити један човек. Г. Тесије воли себе веома много, по то још не би било чудо, јер сваки човек воли себе, али он брижљиво чува и негује себе. Г. Тесије је невероватно практичан човек, он чак води рачуна и о тој ствари где ће своју калу оставити, а доцније ћете видети како је његова пракса и разлог избила и тамо где се он никад не појављује, у љубави. Г. Тесије се загледао у ону кћер Вињеронову која је била најнаметливија, најздравија и најскромнија. Г. Тесије је учтив, али хладан, воли ручкове, али је скроман и повучен; Г. Тесије је готово сав у оној реченици: Човек више вреди кад нешто има.

Тако су и остали гаврања, једним потезом, једном реченицом, у тренутку осветљени, и ми јасно видимо њих и канце њихове. Ту је г. Вурдон, бележњик Вињеронов, који се слаже са г. Тесије-ом, који је тачан на ручковима, драж, препреден и штедљив; па затим г. Меркенс, учитељ свирања, који је давао часове Јудити, гавран млад и углађен, који прави комплименте богатству, поштује га и ожењено би се њим, али са сиротињом не воли да другује; где за њега нема да што себи „баца у калу“, нема товог доручка или лене за раде, ту се не задржава.

Цео овај чин, као и цео комад имају тон који је особен, истински али однећ општар, људе али крајности међу људима, живот али пробрано из њега оно што је најдрљје. На крају чина та општина, та крајност, тај немишљивост, тај брутални натурализам Беков избија још силније. Пошто су се сви гости, позвани на ручак код Вињерона, сакупили, долази Гастон преобучен као отац, кога је он могао врло добро да представи, и подражавајући његов глас, кретање и навике забавља неколико тренутака друштво. И тек што је био изишао из собе оставио сестре, мајку и знајке радосне и безбрижне, уноси мртву Вињерона кога је калва ударила. Бек је спојио крајности у животу да покаже како у њему све бива, често баш оно чему се човек најмање нада, како живот није ружичаст, па и кад изгледа који тренутак такан, долази одмах за њим други, који ће нас уверити, да је он нестала и тежак. Један је гледалац иза мене, пошто су ушли Вињерона мртвог, објављивао другима како је то само шала.

У I чину писац је, према тачно и јасно, тек представио гаврање, показао их само у разговору, на ситуацијама, у салону, а тек је у II, III. и IV. чину развио њихове личности, увео их у акцију, углео њихове интересе, показао их на послу, како грађу над својим пленом и како га разносе.

Ја сам по напизи пошао за том методом у реферисању, да вас упознам са садржином комада; сматрао сам то за врло потребно, изложио сам први чин нарочито опширније, како би вас што ближе

уносио са увођењем у драму, и, уколико је то било могуће, са начином на који писац излаже свој предмет.

Али сад, кад треба продужити зачети посао и изнети садржину остала три чина, ја умишам, да је то немогуће учинити а да не постанем и сувише омишран. Јер овде догађаја нема, заплет и интриге још мање, и само би ми остало да препричам сцену по сцени а то би било и сувише. Зато ћу са неколико речи прећи сва три чина.

Пошто је постало Вињерова, породица је његова остала без потпоре, син кога је он учио да се проводи није био научно да се нађе у послу и невоља. Тако се четири слабе жене нађоше у рукама г. Тесије-а и г. Бурдона, којима беше остављено да уреде питање покојниково, првоне као ортаку, другоне као безежнику. Резултат њихова уређивања беше тај, да породица Вињерова оста без ичега, и Тесије и Бурдон одлучно наплаћени. Док су с једне стране ова двојица сирежали јад и сиротињу Вињероновој породици, с друге, с треће и са свих страна притицаше беда и невоља. Госпођа од Сен-Жениса није више хтела сироту Вланшу за свога сина и ако онг дећ беше жена његова, Вланша је била скромна, безазлена, и сувише осетљива на своје године, а Жорж је био први младић на кога је она наишла, на зар је чудо што му се подала. Њу је потресла суровост којом су примили њену сиротињу и њен грех, она је поднела ударцу живота и тако је пошудела. Г. Лодор, архитекта, који је био започео изградњу зграда Вињерових, долази у ову породицу са меденим речима лоповским рачуном и једини предлогом којим би их он управио а не Тесије и Бурдон. Рачуни пристизаху са свих страна, исплаћени и неисплаћени. Доведени до очајања, Вланша болесна, мати се још мало држи, Марија и Јудита не могу да зараде ништа, ни од куд помоћи. У таквом стању затиче их понуда г. Тесије-а, он тражи Марију за жену. Пошто је овај човек разграбио породици имање, он мајци одузима дете, животу и друштву отима једну девојку. Марија је пошла за Тесије-а да би спасла своју породицу.

Утисак који чини ова комедија на гледаоца врло је силан, суморан, болан и тежак, човек се угиба под теретом његове тежине, једна може да га издржи; гледајући ову комедију трни се и агража али не плаче, она је суха и саркастична. Њен је предмет чудноват, екстреман, нарочито схваћен, особито обрађен, отуда њој извесна особеност и специјалност. — Догађај је врло познат или би се чак могло рећи и да га нема — човек умире, његову породицу напуштају пријатељи и разнемо му имање, то је све. На такав Бек је од тога створио драму од четири дуга чина, у којима нема ни интриге, ни заплета, ни куминације, ни расцвета, све је слободно и просто, на омет занимљиво и јако. Све је подједнако важно, уједначено и углађено, није ништа истицано нити су прављене какве сцене од ефекта. За једну би се још и могло рећи да се њоме цилало на ефекат, то је сцена у IV. чину: у тихој сиротинској соби постављен је мртвај доручак око кога се окупљају четири сиротице прихватају, исплаћених очију, увеле и забринуте, а једна укочена погледа и без свести; оне се нуде и плачу; на вратима један гавран, г. Бурдон испитује своје жртве, нагостан и хладан, хоће да учини још једно зло. Али ова је сцена, као и она на крају првог чина, зато да вам каже силно, отворено и претерано реално како је живот тежак и несталан, а човек суров и прождрљив. Поред предмета друго што пада у очи, то је начин на који је он израђен. Ја сам већ помињао к ко су чинови дуги, искуњени и једри. Сваки чин као и свака сцена израђени су врло оштрино, до ситница, минучносно, нема ни једне сцене за коју би се могло рећи да је неоптима или штурна, напротив свака кинти обилношћу. — И на крају остаје нам да поменемо то, како се у комедији, и ако занимљиво, ипак много говори, више но што се ради, а то стоји у вези с оном, што сам већ казао за предмет комедије, да то није никакав догађај, и с овим што рекох мало час, да је писац продирући у свом посматрању и до најмањих ситница бележио и употребио и њих савесно и жарљиво. Требао му је да наслика своја лица, да изведе своју замисао и да напише драму, за то је употребио речи, речи, силне речи. И тако је ова комедија, састављена из сцена које се нуду једна за другом глатко, лено и природно, али не тако често повезаних међу собом, искривена, прешарана, непремлетана дијалозима, интересанција и духовитим који надокнађују занимљиву забаву, интересантност њена развијања и вештачку технику.

Представљачи су били срећно проборани: Г. Тодоровић, Г. И. Станојевић, Г. Руковић, Г-ђица Милковићева и Г-ђа Илићка.

Прослава. Народно Позориште прославило је тридесет година рада у свом данашњем дому. Прослава је трајала два вечера, осмог и деветог новембра. Прво је вече било занимљивије и леише и ако прилично дуго. Оно је било посвећено оснивачу и оду театра: Кнезу Мученику и Јоакиму Вујићу. Програм је био лено склопљен

да су само могли изостати стихови г. Крзана и малер позоришног хора који је нараврски накардно лено композицију г. Ваничког, вече би било складно и одабрано.

Пошто је одевирана Г. Јенкова увертира Александар и пошто је Г. Бура Рајковић, први редитељ, одекламовао стихове Г. Крзана Пред сенком Кнеза Мученика, била је на реду Анотеоза Јоакиму Вујићу, за коју је стихове написао Г. Милорад Митровић, а музику сирежио Г. Ванички. Њу је изводио Г. И. Станојевић — Ј. Вујић и хор. Та је слика била врло лена, живописна, шарена, можда мало шаренија но што је то требало, и, пр. она првена сукња у хору није била потребна, — изгледала је отири-лике овако: На средини у фотели, у врло левој пози, са одличном и тачном маском и костимом седео је Ј. Вујић, око њега је хор, а иза овога на подигнутом подиуму група мушких и женских лица у разним костимима из његова доба, на врху њену Милош Обреновић с бар-јаком у руду.

Ј. Вујић изговорио је око 40 стихова обраћајући се српској публици. Ти су стихови били скромни, онако као и цела прослава, лени, подесни, написани језиком Вујићевим, у тону прилазног, и притом одлично изговорени. На те стихове одговара хор песном, која је тек другог вечера била лена.

За оних су представљачи два комада Ј. Вујића: Награжде-лије и наказаније, једна свесла игра у два дејствија а Љубомирка завист чрез једне цинеле, једна свеслаја игра у једном дејствију.

Интересантност ових комада надокнађује њихове недостатке. Они имају више антикварске или неке историске вредности но лете-рарне. Они су више она мила старина, која нас потсећа на прошлост, која буди у нама усвојене на херојско и честито доба, када су Срби били истински родољуби, поштени људи и јунаци; они су више ре-ликвија но драма. Оно што је пријатно у њима то је онај напнати тон у коме су написани, оно шаренило језика, онај нарочити начин изра-жавања, она лица, њихови костими и њихова имена. Да видите драму Ј. Вујића.

Санда Љубомирка имала је кћер удату за Радомира, која је умрла, пошто јој је муж отишао у свет, да покуша не би ли где за-радио новца нако би се само одужио Немиру, местном ишпану, који га непрестано вија и заоставља за тај дуг. Од ње је остало двоје деце, Андрија и Василија, њих негује баба Љубомирка и тетка Марица која је девојка, и која би се удала за „местног“ учитеља, али неми приђе, а срамота је девојци удавати се без ње. Но око Марице се увно местни ишпан, онај што му дугује Радомир, старац зао и рђав, који би хтео пошто по то девојку, претећи мајци, ако му је не да, да ће јој за дуг продати колебу њену и детету. Али у тои долази некакав честити и дарежљиви млади господин, додијеће ће се показати да је то њихов властелин, граф Славимир, који их спасава од гор-цадиог ишпана и даје Марици мирал. У исто време враћа се и Ра-домир, као војник, с кесом пуном новца, срећан што ће се одужити и што ће видети своју жену. Али му срећа беше кратка; кад чу да му је жена умрла растужи се и снесесели, а кад му рекоше да је њеној сирти узрок ишпан у мало га није убио; овај зато хтеде за-творити Радомира, но томе стаје на пут граф Славимир, који ишпана у затвор пошале, а Радомира и његове богато награђује. Ето у томе је Награжден ије и наказаније.

То је једна „морална повјест“, у сцене стављена, невешто, без адиза, у тону напнатиом, који избија у шали, и, пр. кад ишпан говори Љубомирки о својој жениди иљајући на Марицу, а ова мисли да би он хтео њу, на се устеже и одбија га, а он се томе смеје и обја-вљива јој да би хтео њену кћер а не њу; на онда тамо кад Радомир се позиваје своје дете; или у оној сцени кад Андрија нариче и нева тужалку на гробу мајчином а у том напнати граф Славимир; и нај-зад у свакој особи, у свакој речи тај се напнати тон осећа.

И у другом коизду, Љубовинаја завист чрез једне цинеле, писац моралише, он има циљ да поправља нарави, тамо је наградно добродетел и казнио ошачину, овде је исмејало, насладио и казнио пакост и неверство пријатеља. Оно је „веселаја игра“ јер су у овом догађају породици ситњини и свакидни, на које писац наме-јаи показује претом и кажњава их. — Господин Шимун и Госпођа Кумрија су млад пар који се много воли и лено живи. Но, не лези враже, они ти нађу на неку пакосту слушачику баба Стану, „вире-зубу, грљаву, матору,“ која је научила да сикетлари и завађа. И она не може да гледа како се њена госпођа и господин слажу те их заводи у друштву са доктор Штевом, који је пријатељ Шимуноу, али он уа-дише да леном Кумријом и заборавља на пријатељство. По кривцима пронађу траг, завађени се нарови помире, а њима покажу врата.

Испред кошада и између чинова оркестар је свирао ствари које је компоновао или сложио Јосиф Шлезингер, те је тако поред Вујића одата част и његову савременнику и помагачу Шлезингеру.

Док се првог вечера одавала пошта и част оснивачима Српског Позоришта, другог се покушало да изнесе оно што је урађено у Позоришту и драми од њих на до данас. Другог је вечера био спреман преглед српске драме, уређен по хронолошком реду, изнето свако време са својим представником. Унијађући из сваког писца по један чин, почели су са Сином Милутиновићем од кога је узет V. чин (само једна појава) из трагедије Милош Обилић; за овим је дошла комедија Ј. Стерије Поповића, Волшебни магарац, у једном чину; на онда Ђура Јакшић: V. чин, последња промена из Станкоја Главаша; Коста Трифковић Пола вина пале воде, комедија у једном чину; и на посетку Милорада Швацанина са прве две појаве из I. чина драме Богумилан. — У преглед драме ишао је и преглед музике. Она је била заступљена овим именима и овим редом: Корнелије Станковић, Даворин Јенко, Аксентије Максимовић, Драгутин Чажек, Мита Томасовић и Јосиф Маринковић. — Поред драме и музике управа је хтела, у колико се је то могло, да представи и глумце које је Позориште однеговало за ових тридесет година. И тако су били уведени у представу готово сви, са улогама које су их истинице и доволно показивале њихову вештину.

Ја сам вам изнео како је урађено, и могло би се рећи да је рађено доста марљиво и правилно, али изгледа да је могло и боље. И без сумње би било боље да је учињен најважнији избор код Стерије и Трифковића, да је узет који чин из Завета Матауљина, а не из Богумила Швацанинових, на ко зна да ли се не би могло замерити и овом петом чину из Главаша. Можда би онда цело исто изгледало лепше и занимљивије. Овако било је, да не кажем монотони, јер је било шарено, али празно, врло празно, готово досадно. Наконетку можда и није крива Управа но српска драма.

Представљачи су оба вечера били на свом месту, они су осећали шта дугују својој божњи, Ј. Вујићу и Неумрном Кнезу, на су им се тих вечера савесно и одужили.

Новембра 1899. г.

Ω.

Разно

Edouard Sayous. — Промле године преминуо је један виђени француски историчар и универзитетски професор, по имену: Edouard Sayous, који је био у исто време велики познавалац и пријатељ мађарског народа. Оно, што су Louis Leger и барон A. d'Avril у француској књижевности за Словене, то је био, у потпуном смислу речи, E. Sayous за Мађаре. Његови најглавнији научни радови тичу се највише мађарског народа и његове историјске прошлости. И како његови списи имају важности и за Србе у земљама круне Св. Степана, биће од интереса за наше читаоце, да их узознамо, у најкраћим цртама, са радовима овога француског научника.

Проф. E. Sayous родио се у Женеви од протестанских родитеља, куда бежу добегли многи француски емигранти протестанти крајем XVII столећа и нагли склоности од спавог католичког гоњења после поновителне револуције т. а. Edit de Nantes од стране Луја XIV (1695. г.) Edit de Nantes био је закон Хенрика IV, објављен 15. априла 1598. г. у корист протестаната, по коме су и они имали право слободно практиковати своју религију, сви грађанска права и учествовати у државним пословима као и католици. Отац му је био дуго година професор у Женеви, где је и млади Sayous започео своје студије, завршивши их докторије у Паризу у Лицеју Кондорсе.

Чим је изашао из школе, Sayous се одо изучавању историје. Како му је отац био страстан путник, то је са њиме провучио Белгију, Холандију, Немачку и Италију и на тај начин нагло проширио своје погледе на свет и науку. Још од 1866. г. почиње он да се све живље интересује судбином мађарског народа, пратећи редовно тадашње знамените догађаје у Аустро-Угарској монархији, и желећи да научи мађарски језик, што је одах и учинио. Године 1867. посетио је први пут Мађарску, а исте је године и Луј Леже посетио први пут Словене. Од тада датирају његове симпатије за Мађарску и његово ревностно проучавање мађарског народа и његове историје.

Прво његово веће дело о Мађарима било је Histoire des Hongrois et de leur littérature politique de 1790 à 1815. Paris., где има неколико интересних страница на којима се говори и о српском народу. Затим долази: Origine de l'épopée nationale de l'histoire des hon-

grois. Paris, 1874. Године 1878. штампао је, у две књиге, своје капитално дело о Мађарима, с насловом: Histoire générale des Hongrois. Француска Академија наградила му је овај спис, а мађарско друштво Kisfaludy почаствовало га дописним чланством. Ово ће дело важити још за дуги низ година у француској књижевности као најбоља политичка историја о Мађарима.

Осим горе наведених дела, Sayous је написао врло много расправа и чланака по разним листовима, међу којима нарочито истичемо један који се и нас тиче: La politique et la guerre de Mathias Corvin, у Извештајима са седница и радова Академије Моралних и Политичких наука (1876., књ. VI. стр. 364). Он је озбиљно проучавао, поред историјске прошлости, и модерну мађарску књижевност и написао је неколико изданих расправа, као о Петеевију и Арањију и тако узознао француску публику са литературним произвођима ова два велика песника мађарска. Он је написао и одличне одељке о Мађарима у познатој Histoire générale od Lavissa и Рамбо-а, и масу чланака у La Grande Encyclopédie, где је реч о Мађарском народу. Једном речи: он је много задужио Мађаре, и ако се за последњих 30—40 година зна мало више о нама у образованом свету, то је, великим делом, и његова заслуга.

Последњи пут посетио је Мађарску 1896. године, поводом изложбе и свечаности о Миленијуму. Своје утиске и успомене са тога пута штампао је у угледној Revue de Paris. Он се ту, признавајући Мађарима да су велике патриоте, да су енергични и предузимљиви и да су учинили велики напредак на многим пољима — није ни мало устручавао да им каже, као пријатељ и поштовалац, све оно чегат имају вештачког и неприродног, претераног и онасног у својем националном покрету.

Онама, који се буду хтели узознати што боље и детаљније са разноврсним радовима овога француског историка, препоручујемо читати његова пријатеља Луја Лежеа, по коме и ми написасмо ове редове: Un historien français: Edouard Sayous, у Bibliothèque Universelle et Revue suisse, Lausanne, 1898., Св. од Августа, стр. 300—313.

Многи српски историк и политичар, који се буде подухватно да проучава историју мађарског народа, не би требало да пренебрегне и дела овога француског историка о томе народу. Ако у њима и не нађе увек много чегат оригиналног и новог, јер су већином рађена по мађарским изворима, биће ту расветљених и оцењених догађаја и чињеница са оном познатом јасношћу стила и излагања којима се одликују француски списи политичких и културних историја.

Н. С. П.

Један словенски лист на француском. — Од августа месеца прошле године излази у Трсту на француском недељни лист La Pensée slave, под уредништвом A. т. Јаквића. Лист се сматра као продужење италијанског Pensiero slave који је једанаест година заступао интересе и асимилације Хриата и Словенаца у Трсту и Истрији; он се и данас уређује у истоме правцу. Садржина овога листа није баш најопабранија и оскудева нарочито у оригиналним чланцима. Већина ствари, које смо ми прочитали у последњим бројевима, чине прештампани чланци из великих француских листова Temps-a, Figaro, Journal-a, и т. д. Ну, похвално је од стране уредништва, што је до данас издало на италијанском неколико списа из српско-хрватске књижевности, као што су: Litteratura popolare dei Croati-Serbi, per prof. M. Lucianović, стр. 32, а стаје 50 новч., Andrea Kadić Miošić e i suoi canti, per Doimo Fortunato Karanjan, 57 страна, 30 новч.; и историјски роман Augusto Senoa, Dio ne scampi dai Segani. Уредништво се налази у Via della Pesa.

Француско издање Николандесове Македоније. — Париска књижара Nilsson, Per Lamm, штампала је недавно француско издање списа Dr Cl. Nicolaidès-a, о коме је било неколико редова, по немачком издању, у последњем броју нашега листа, с насловом: La Macédoine. La question macédonienne dans l'antiquité, au moyen âge et dans la politique actuelle. Цена јој је 6 динара.

La Grande Encyclopédie. — Пре кратког времена угледала је света и књ. XXV Велике Француске Енциклопедије са речима: Nord-part. У овој су књизи две српске биографије: о Доситеју Обрадовићу (стр. 183) и др Јосифу Пачићу (стр. 353), од М. п. Гавриловића.

О цариградској патријаршији. — Католички лист *Echos d'Orient*, који излази у Паризу, донео је у оногодишњој свесци за април и мај чланака *M. Théarvie, Le patriarcat oecuménique dans les Jles, en Bulgarie et en Bosnie*.

Прии курдистански лист. — Курди, као и Черкези, њихова браћа по занату, познати су у образованоме свету само са својих варварских и ужасних дела у служби полумесеца и трулога отоманског царства. О каквој култури међу њима слабо се зна и нита. Међутим интересовање наше читаоце да их саопштимо, да је у Женеви почео излазити ове јесени лист *Kurdistan*, на курдистанском језику, који је први и једини лист на овоме језику од како се зна за њега. Уредник му је *Abdurahman Bédhrian*, син познатог курдистанског везира *Bédhrian-Bey-a*, који је се, пре тридесет и више година, дуго борио са отоманском војском, најпосле био побеђен и доведен у Цариград, где је у заточењу умро. Његовој породици забрањено је бављење у Курдистану и у Турској. Његов син, склонивши се у Швајцарској, почео је издавати лист горњег наслова. Циљ је томе листу, вели његов уредник: да међу Курдима раснежи потребу образовања и цивилизације и да их одврати од извршења царских наредба које имају на сврху раздражење и уништење њихових племена Јермена. Ја бих хтео, вели даље, да стресу Султанов Јарам, главни узрок наше несреће и пропаст, и да међу њих уведем ред, толеранцију и мир.* Ма да се непосредни резултати овога покрета не могу очекивати у скоро, можда чак и после једнога столећа, намера је врло похвална и племенита. Зато је швајцарска штампа поддржала појаву овога листа врло симпатично.

Српска приповетка на немачком. — У Берлину излази у издању познатог књижара *J. Rade* низ превода на руске језике књижевности под насловом: *„Sbornik russischen Geschichten und Satiren“*. До сада је изашло 3 свеска. У првом свеску поред приповедака Лова Толстоја најпосме и превод приповетке пок. Дазе Лазаревића „На бунару“. У приповетку штампана је и ова напомена: „Овој приповетци у самој ствари није овде место. Али како је њезин писац био нарочито под утицајем Тургенјева и Толстоја и пошто је ова приповетка један од најлепших бисера српске литературе доносимо је по изузетку у овој збирци“.

Из науке. — Наш сарадник г. проф. др. Никола Вулић израдио је у немачком журналу *Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien* (8—9 Heft. 1899. стр. 704—708) научни прилог из класичне философије под насловом: *Platarcha Quelle für die Capital 18—27 der Caesarvita*.

„Деда учи унука мачевању“. У српском народу већ је врло добро позната епика Петра Николића из Загребца. Тек од како се она затила тешког а родољубног посла, да знамените српске слике вештачки репродукује, могу се српски домови украшавати баш онако како је само за српску кућу потребно. Нећемо говорити о ранијим сличним израдама ове радње, јер су оне већ драги гости у српским домовима; али смо ради да српским домаћинима обрзато нарочиту пажњу на најновију репродукцију Јовановићеве слике „Деда учи унука мачевању“. Имали смо прилику да ову напредну прилику Пајина оригинала изближе разгледамо, па смо се испречно зарадовали што је наш велики уметник овако вештачки репродукован. И погурени деда који придржава и управља унукову руку с мачем, и нови противник, човек снажнијег изгледа, у живописном брђанском оделу, елегантних покрета, и она поематрача што су поседали на некој клубу крај звезде, и она мати са напирчетом на грудима, и девојчица, ваљда сеја малог витеза, и све остало што је ту Пајину слику уздигло на велики глас, — тако је сачувано у овој дивној репродукцији, да је она довољна да изазове утиске сличне онима пред самим оригиналом. Од репродукције се не може ништа више ни очекивати, па за то и верујемо да ћемо испунити угодну дужност ако онај рад г. Петра Николића најискреније препоручимо сваком оном који је у могућности да свој дом украси. Та ваљда је већ и крајње време да у своје домове уносимо овакве репродукције српских уметничких слика, и то још слика које и туђинци не само цене већ и откупљују и одnose из наше средине. Ако још нисмо у стању да се такмичемо са туђинцима за откуп оригиналних слика српског сликара

евангелиског гласа, нисмо ваљда ни дотле дотерали да уметничке репродукције, за цену од 35 форината, не можемо добављати за своје домове! —

Из чешке књижевности. Чешка књижевност изгубила је пре кратког времена једног од вредних радника на пољу опораума и узајамности чешко-русијске. *Ф. Рехора* одличан радник на русинској етнографији променио је овај свет другим, вечитим. Бављећи се више година у Галицији, ради проучавања русинског живота, сав се предаде захватном послу: упознавању Чеха са овим братским народом. Узајамност чешко-русијска изгубила је у њему једног од најодушевљенијих проповедника. Бог да га прости!

Не беше се још честито на сасушио унис овога имену у чешку читулу првих и васаљних радника а стиже и други велики губитак: смрт чешкога сликара *J. Марака*, професора сликарске академије у Прагу. Идеал му беше пејзаж нарочито шума и живот у њој. Шума га је необично одушевљавала и заносила, те је као ретко ко умео да схвати и кичицом забележи и њезину лепоту и њезину појасију. Има и неколико циклуса слика од којих се нарочито истичу: „*Време*“, „*Шумски карактери*“ (18 слика које су сада у власништву београдског историјског музеја као радова особите вредности), „*Шумска сажаба*“ и др.

Марак је рођен у Литоминиљу, а сликарску академију свршио је у Минхену. Бавио се потом неко време у Бечу, а и путовао је по Словачкој највише због својих сликарских студија. 1887. године беше постављен за професора сликарске академије у Прагу, у којем звању и умре у својој 64. години. —

У чешком журналу „*Талија*“ (*Thalie*) изашао је студија К. Штепанека о српском народном позоришту. Гледаћемо да је добавимо како би о њој и опширније проговорили. —

„Заједница чешких уметника“ привредила је ово дана изложбу у којој је 80 друштвених чланова изложило своје радове. У свему има 174 изложена предмета, међу којима најугледнија места заузимају радови рано преминулога сликара Марода и малочас поменутог Марака.

Ј. Зб. Р.

Матина Српска. Књижевни одбор имао је 18. (30.) новембра свој састанак под председањштвом А. Хаџића, председника друштвеног. Примљене су за Јетопије „Бахчисерајски шехерзан“ и „Голуб“ у преводу Јована Дучића.

Тако исто прихватила Борба Магарашијева о „Скупљеним граматичким и полемичким списима Вука Ст. Караџића“. На основу препоруке дра Станоја Станојевића примљена је оцена Александра Белића на „граматику i stilistiku hrvatskoga ili srpskoga jezika“ од дра Томе Маретића. — Шаловна игра у једном члану: „Писмо“, која је стигла на raspisanu награду, надаће се на оцену доцније, док се одреде оцењивачи. — Примљен је превод С. Матавуља Молијерова „Пучанина као вилетелина“. — На основу препоруке Саве Петровића примају се за Књиге за народ „Правила за народни друштвени живот“, од Св. Грубача. — Према препоруци Саве Петровића прима се у начелу списе Мите Нешковића „Зашто славимо св. Саву“ с тим, да писац свој део доврши и пошаље цело. — Прима се на основу препоруке секретарева за Јетопије прича В. Будисављевића Приједорског „Кобна замјена“. — На основу оцено Ј. Грчића не прима се прича непознатог писца „Станиша воденичар“. — Дело непознатог писца о Боени и Херцеговини не може се примити, јер је врло опсежно а писано је на немачком језику. — Не могу се примити ни дела непознатог писца „О девојачком институту на Цетињу“ и „О Црној Гори“ као врло опсежна и специјална. — За говорнике на спеченој седници о св. Сави одређују се Милутин Јакшић о Ману Грбићу и секретар Милан Савић о Илији Окрућу. — Прима се предлог, да се замоли проф. Благ. Вранчић, да напише студију о мађарском песнику Шиндору Петефију и да га прикаже у неколико преведених песама. — Умолиће се министарство пољске привреде, да нам за Књиге за народ уступи своја популарна издања о пољској привреди. — На молбу проф. Александра Теодорона у Софији, постариће се и Матина да уђе у траг оним бугарским књигама, које су негда штампане у Н. Саду, Земуну и Београду. — Решава се, да седница Књиж. Одбора буде сваког месеца у четвртак пре седнице Управног Одбора, која се држи прве суботе сваког месеца. — Што се тиче имена књижевних на-

дана, то је решено, да се извештај секретаров о садашњем стању тог питања штампа и члановима Одељења разишље, као год и предлог Тих. Остојића и другова му у ствари програма тих издања.

Матична Хрватска. Ово вредно и угледно хрватско удружење спремао је већ својим члановима књиге за 1900. годину. Књига ће бити 13, од којих су 10 редовног годишњег, а три нарочитог издања које Матичина чланови добијају на нижу цену од опште — У редовно издање долазе књиге: 1. *Ђураки*: Птице (део први); 2. *Вала*: *Повијест новог вијека* (1463.—1789) део први; 3. *М. Шрепел*: Препород у Италији у XV и XVI. стољењу; 4. *Поварих*: Поморска сила Хрвата на доба народних владара; 5. *Вовчок*: Пучке приповијести. Превео и уводом пропратио Аугуст Харамбашкић; 6. *Пушкин*: Изабрана дјела у хрватској књизи; 7. *Арнолд*: Изабране pjesме; 8. *Повак*: Последњи Стипанчаћ; 9. *Шандар Вилеки*: Дилем дома; и 10. *Јос. Е. Томић*: Мелита.

У засебно су издању 1. *Кеснофон*: Изабрани списи (део други). Превео и билешкама попратио Стјепан Сеиц и Мартин Кузмић; 2. *Шрепел*: Класична филологија, и 3. Хрватске народне pjesме. Део први: *Јуначке pjesме* (Мухомеловске). Књига четврта. Уредио др Лука Марјановић. (Она последња књига наставак је оног Матичина издања којим Хрвати поново заборавише три у српско тело. Жалимо овакву појаву, жалимо само с тога што искрено и од свег срца желимо опораву, љубав и слогу Српско-Хрватску. О овој ћемо књизи, кад буде изашла, и опширније проговорити.)

БИБЛИОГРАФИЈА

К Р И Т И К Е

1. Књига *Nović: Lugom i perivojem*. Mostar, tisak i naklada Hrvatske Dioničke Tiskarne. 1899. — 8-на стр. 98. Цена?

2. Чед. А. Поповић: *Три приче*. Нив, издање и штампа Ђорђа Мунца, 1899. — 8-на, стр. 93. Цена?

3. *Српске Цвети*. Предавање Дим. Ј. Милојевића, професора, држано ученицима Гимназије Краља Милана I, на Цвети 1899. год. у скупштинској дворани. Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1899. (Одштампано из Извештаја гимназије Краља Милана I за 1898.—9. школску годину*). 8-на, стр. 13. — Цена?

4. *Међевенче*. I. Читанница за већу и мању децу. Приредио Чика Змајова, Загреб, штампана Српске Штампарије, 1899. — 8-на, стр. 49. Цена?

5. *Кратко упутство за обрезивање винограда подигнутих наламањеном лозом*. Са 31 сликом у тексту. Народно К. Д. Г. Прештампано из „Тежак“ са извесним изменама и допунама. Београд, Штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1899. (Продаје се у књижари А. Пурића). 8-на, стр. 27. — Цена 0,50 дина.

6. *Забавник Српске Књижевне Задруге*. Свеска 10. (Садржај: Ч. Дикенс — Давид Конверсиал. Лав Н. Толстој — Ратнијер, Фридрих Шиндхаген — Широка плећа, О. Н. Чужбина, — На Прелому). Београд, штампано у Држ. Штампарији.

7. *Вероватност порекла лепидоптера у данашњој Србији*, од Дра Радм. Лазаревића. Београд, штампано у Краљ.-Српској Држ. Штампарији, 1899. 8-на, стр. 14. Цена?

8. *Милета Јакшић: Песме*. Велика Кикинда, штампарија Јована Радака, 1899. — 8-на, стр. 186. Цена?

9. Зар. Р. Поповић: *Пред Косовом*. Београд, издање Савића и Компаније. Ц на 2,50 динара или 2,50 круне. — 8-на, стр. 216.

10. *Стенлијев пут кроз Африку*. За народ и омладину обрадио Рихард Рот. Превео с немачког Т. Х. Београд, издање Савића и Компаније. Ц на 2,50 динара или 2,50 круне. — 8-на, стр. 216.

„НОВА ИСКРА“ излази I. и 16. у месецу. — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дина; ван Српске год. 10 фот. или 20 дина. — Претплата и све што се тиче администрације шаље се Р. Ј. Одавићу, власнику „Нове Искре“, Булевару к. бр. 8.

Власник и уредник Р. Ј. Одавић.

Милош Велики — Штампарија Божовића и Митића (Кн. Сном. бр. 35.)

11. *Нерон*. Историјска расправа Виктора Дирија (са 6 слика). Превео Б. Љуб. Београд, издање Савића и Компаније. 8-на стр. 130. Цена 2 динара или 2 круне.

12. Др Ђ. Димовић: *Писма из Шпањолске*. Загреб, Српска Штампарија, 1899. — 8-на, стр. 196. Цена 80 новчића.

НАПОМЕНА

Још свега један број и „Нова Искра“ завршује прву годину свога живота. Није нам мило што се морамо пожалими на многе од својих читалаца, али изгледа да без овога не би наш лист био — српски лист. Не жалимо на оне многе и многе и мућне Србе који су индиферентни према журналистички; они неће, из ваља само њима познатих разлога, да помажу српске листове, али им бар и не одмажу, али жалимо што међу нашим претплатницима има примичан број и таквих који бројеве редовно примају (ио неки чак и накнадно траже) а још нам, поред толиких опомена, до данас не послаше претплату ни за једну четврт. Тога ради нека нам се не замери што последњи број нећемо послати ни једном таквом читаоцу, докле нам још не измири сву дужину и претплату.

Познато је, како код нас не могу да се одрже, због рђавог одзива, ни књижевни листови без илустрација, а коликим је трошковима изложен илустрован лист — имали смо прилике да се уверимо у току ове године. За то би, ваља, било са свим право, да нам нико не одмаже кад већ неће да се, како пристoji, одазове својој претплатничкој дужности.

Без икаква обзира на имена таквих читалаца, ми ћемо их све донети у 1. броју за 1900. годину, из пристојног разлога што ће се тај број штампати у много више примерака него ли остали, те ће на тај начин (заједно са свима оним дужницима који нам своју дужност измире до краја ове године) и имена таквих „претплатника“ и њихов поступак допрети у што шире кругове српскога народа.

Власништво „Нове Искре“.